

BİRİNCİ EL İŞLERİ SERGİSİ VE KÜÇÜK SANATLAR KONGRESİ

Serkan TUNA*

1930'lardaki Türkiye ekonomisinin belirleyici ögesi olan devletçilik ilkesi kapsamında önemli bir sanayi hamlesine girilerek, bir yandan dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileri hafifletilmeye, diğer taraftan yapısal sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, devletin "yatırımcı" kimliği ön plana çıkmış ve doküman alanından demir-çelik sektörüne değin uzanan geniş bir yatırım süreci başlamıştır. Tüm bu yatırımlar, ülkenin acil ekonomik ihtiyaçları açısından önem taşımasının yanında, dönemin kapasitesi gözönüne alındığında "büyük sanayi" yatırımları niteliğini taşıyan bir boyuta ulaşmıştır. Ne var ki, bu aktif yatırım çizgisinin ülkenin ekonomik yapısını kısa dönemde değiştirmesi mümkün değildi. 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre, ülke içerisinde ağırlığını tarım sektörünün oluşturduğu 65.245 sanayi işletmesi bulunmaktaydı ve bu kuruluşların %95'i en fazla on işçi çalıştırıyordu.¹ Dolayısıyla, küçük sanayi ekonomik yapının belkemiğini meydana getiriyordu. 1930'lu yıllardaki sanayileşme hareketine zemin oluşturan bu yapı, doğal olarak, küçük sanayilerin geleceği tartışmalarını da gündeme getirecekti. Bu durum, küçük sanat sahiplerinin konumu adına olduğu kadar, büyük sanayinin sağlıklı gelişimi bakımından da bir zorunluluk oluşturmuyordu. 1936 yılının son aylarında gerçekleştirilen ve bu makalenin konusunu oluşturan Birinci El ve Ev İşleri Sergisi ile Küçük Sanatlar Kongresi, gerek küçük sanat erbaplarının kamuoyunda seslerini duyurmaları ve hükümete taleplerini iletmeleri, gerekse iktidarın sanayileşme hamlesi sırasında küçük sanat kesimine yönelik bakışını sergilemesi açısından önemli bir noktayı temsil etmektedir. Bu yazı çerçevesinde, önce küçük sanat kesimine ilişkin 1930'lardaki politika çizgisi genel hatlarıyla incelenecek, ardından 1936 yılının Ekim ayında açılan Birinci El ve Ev İşleri Sergisi ve bir ay sonra gerçekleştirilen Küçük Sanatlar Kongresi irdelenmeye çalışılacaktır.

* Dr. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, C:2, Ankara: Cumhuriyet Matbaası, 1929, s.137.

1930'lu Yıllarda Hükümetin Küçük Sanatlara İlişkin Politikası

Hükümetin 1930'lu yıllarda küçük sanat kesimine yönelik politikasının temel unsurlarını aktarmadan önce genel bir durum tespiti yapmak faydalıdır. Küçük sanatkârların 1930'ların başındaki durumunu veren önemli bir kaynak, Atatürk'ün Serbest Fırka tecrübesinden sonra çıktığı yurt gezisi incelemeleri sonucunda hazırlanan notlardır. Notların sanayi kredisi başlıklı bölümünde, sıkıntının merkezinde uzun vadeli işletme kredisi eksikliğinin olduğu kaydedilirken,² küçük esnaf ve sanatkârlar başlığı altında şu açıklama yapılıyordu :

“Küçük sermaye ile çalışan sanatkârların ve esnafın müteferrik çalışmanın bais olduğu zaaf ve güçlük yerine aralarında müşterek mesai vucuda getirmek muvafık olur. Bu sınıfın emeklerinin semeresini arttırmak, vaziyetlerini kuvvetli ve ehemmiyetli kılmak ve bu yol ile kredilerini de kolaylıkla temin etmek maksadı ile munasip teşekkül tarz ve tedbirleri düşünölmek lâzımdır.”³

El İşleri Sergisi'nden beş ay kadar önce, 27.05.1936'da gerçekleşen bütçe görüşmelerinde söz alan Kütahya milletvekili Besim Atalay'ın söyledikleri, çok daha net şekilde yaşanan sıkıntıları ve bunun rejime yönelik sakıncalarını gözler önüne sermekteydi:

“...büyük sanatler kurulurken, küçük sanatler ölmemelidir. Arkadaşlar; küçük sanatler yavaş yavaş ölmektedir. Dikkat ediniz. Vaktile ne kadar kavaf, ne kadar demirci vardı. Bunlar yavaş yavaş azalmaktadır. Maraşın bir kapalıçarşısı vardı....Bu gün burada hiçbir şey kalmamıştır.

Hulâsa küçük sanatlar, orta sanatlar günden güne azalıyor ve çekiliyor. Bunun neticesi olarak orta sınıf kayboluyor. Bir memlekette orta sınıfın kaybolması felakettir. Her gün ihtilâllerle çalkalanan bir memlekette, geçende bir gazete bahsediyordu, diyordu ki, bu memlekette daima ihtilâl olacaktır. Çünkü orta sınıf yoktur.”⁴

Sanatkârların yayın organı olarak bakabileceğimiz Esnaf dergisinin Mayıs 1934 tarihli sayısındaki esnaflara yönelik şu saptama, kuşkusuz tüm küçük sanat erbabının genel konumunu ortaya koymaktaydı:

² Atatürk Seyahat Notları (1930-1931), Gürbüz Tüfekçi (Yayına Haz.), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, s.102-103.

³ Aynı Eser, s.111. Raporun ilerleyen satırlarında da, alınacak ekonomik tedbirlerin sınıf çatışması yerine uzlaşmayı ve menfaat birliğini sağlayıcı yönde olması gerektiği üzerinde durulmaktaydı. Bkz., s.112.

⁴ TBMM ZC, Devre:V, C:11, İnikat 69, Ankara: TBMM Matbaası, 1936, s.263.

“Memlekette küçük sanayimiz ve esnafımız cidden himayeye muhtaçtır. Bunu sade biz değil, bir çok kimseler bir çok defalar tekrar etmişlerdir. Türkiyede esnafın şeraiti hayatiyesi hakikaten müşküldür. Bizde kaç esnaf gösterebilirsiniz ki umumi mesai saatleri dahilinde muntazaman çalışarak hayatını kendi bulunduğu seviyeye göre iyi bir şekilde tanzim etmiş olsun.”⁵

Bu altyapı üzerinde inşa edilmeye çalışılan ve yönetimin küçük sanat kesimine bakış açısını somutlaştıran metinlerin başında hiç kuşkusuz CHP programları gelmektedir. 1931 Mayıs’ında yapılan üçüncü CHP Kurultayı’nda kabul edilen programın iktisat bölümündeki: “Küçük sanatlar erbabını ve esnafı müşküller ve zaafılardan kurtarmak ve onları daha kuvvetli, emniyetli bir vaziyete koymak ve onlara kredi müesseseleri yaratmak düşündüğümüz esaslı noktalardandır.”⁶ ifadesi, küçük sanat kesiminin özellikle kredi sorununu gündeme getirmekte ve bu konunun çözüme kavuşturulmasının öncelikli amaçlar arasında yer aldığını vurgulamaktadır. Sergiden bir yıl kadar önce gerçekleştirilen dördüncü CHP Kurultayı’ndaki programda da, özellikle kredi sorununun halledilmesi üzerinde durulmakta ve tefecilikle mücadele edileceği belirtilmektedir.⁷ Bu kurultaya sunulan ekonomik dilekler içinde, kredi probleminin çözümlenmesinin özel bir yer taşıdığı da tutanaklardan anlaşılmaktadır.⁸ Böylelikle, kredi sorunu başta gelmek üzere küçük sanat erbabının kayda değer ekonomik sıkıntılar yaşadığı yönetim organı tarafından da tasdik edilmektedir.

Sanat erbaplarını ilgilendiren ve her iki programda da yer alan önemli bir madde de, sınıf kavramı yerine iş bölümünün öne çıkarılmasıdır. Bu çerçevede, Türk toplumu çıkarları birbirine bağlı olan ve içinde esnafın da sayıldığı meslek kategorilerine ayrılmaktadır. Bu maddeyle hedeflenen nokta, sınıf mücadelesi yerine toplumsal dayanışmayı sağlayarak çıkarlar arasında bir uyum yaratmak şeklinde açıklanırken, meslek çıkarlarının yetenek ve çalışma derecesiyle orantılı olacağı kaydedilmektedir.⁹

Dönemin, İsmet İnönü tarafından kurulan hükümet programlarında, küçük sanayii doğrudan temel alan yaklaşımlar yerine sanayileşme üzerinde odaklanan ifadelerin tercih edildiğini görmekteyiz. 2 Ekim 1930 tarihli dördüncü İnönü hükümetinin programında, milli iktisadın geliştirilmesi

⁵ İktisatçı, “Avrupa esnafı ve bizim esnafımız”, Esnaf Meslek Mecmuası, Sayı:7, Yıl:1, 1 Mayıs 1934, s.3.

⁶ C.H.F. 1931 Nizamnamesi ve Programı, Ankara: TBMM Matbaası, 1931, s.33.

⁷ CHP 1935 Programı, Ankara: 1935, s.14-16.

⁸ CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ankara: 1935, s.219.

⁹ C.H.F. 1931 Nizamnamesi ve Programı, s.32. CHP 1935 Programı, s.8-9.

üzerinde durulurken,¹⁰ 9 Mayıs 1931 tarihli programda: “Yerli sanayiın inkişafı için kanuni ve içtimai tedbirlerimize devam edeceğiz.”¹¹ ifadesi kullanılmış, devletçi sanayileşmenin hız kazandığı bir aşamada açıklanan 7 Mart 1935 tarihli programda ise: “Sanayileşmeğe verdiğimiz ehemmiyet her zamandan ziyade artmıştır.”¹² cümlesiyle sanayileşme hedefine atıf yapılmıştır.

İktisat Vekili Celâl Bayar da, 1936 yılı bütçe tartışmaları sırasında el sanatlarıyla uğraşanları desteklemek için yapılması düşünülenleri şöyle açıklıyordu:

“...el sanayii eğer bizim milli üslubumuzu ifade ediyorsa, tezyin sanayii ile, milli üslub ile alâkası varsa, yaşamak için hayatiyeti vardır... El sanayii ile iştigal eden vatandaşlarımıza yardım etmeği arzu ediyoruz. Bu sebeptendir ki ileride yapmakta olduğumuz sanayi programlarında, bazı yerlerde müşterek boyahaneler, santraller vücade getirmek suretile onların istihlak ettiği maddelerin keyfiyetini ıslah etmek ve kendilerine ucuza verebilmek çaresini aramaktayız ve aynı zamanda kendilerini ya amele olarak çalıştıranların kapital noktasından bir kademe yüksek olanların istismarından kurtarmak istiyoruz. Bu istismar da mevcuttur. Fakat bunlar hemen harekete getirilecek şeyler değildir. Evvelâ tetkik vesaitini ikmal etmek ve sonra faydası olduğunu anlamak lâzımdır. Bütün bu meseleler üzerinde duruyoruz.”¹³

Dönem içindeki bu görüşlerin uygulamalarına bakarsak, iki kanunun öne çıktığını görürüz. Bunlardan en önemlisi, küçük sanat kesiminin kredi probleminde çözüm oluşturmak amacıyla 1933 yılında çıkarılan “Ödünç para verme işleri, halk bankası ve sandıkları” isimli 2284 sayılı kanundur. Hükümetin hazırladığı 30.05.1933 tarihli kanun gerekçesinde, bir taraftan kredi konusunun ekonomik sahadaki önemine işaret edilirken, diğer taraftan:

“Milli istihsalimizin henüz ağır bir faiz altında olduğu görülüyor. Fakat denebilir ki en ağır kredi şartları içinde ezilenler küçük krediye ihtiyacı olanlardır. Muhtelif sebepler tahtı tesirinde mühim bir ekseriyeti bankaların faaliyet sahaları dışında kalan tacir, küçük sanatkâr, küçük zürra, memur ve halk tabakaları için mahdut miktardaki küçük kredi müesseseleri istisna edilecek

¹⁰ Hükümet Programları 1920-1965, İsmail Arar (Der.), İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s.55-56.

¹¹ Aynı Eser, s.63.

¹² Aynı Eser, s.64-65.

¹³ TBMM ZC, Devre:V, C:11, İnikat 69, Ankara: TBMM Matbaası, 1936, s.263.

olursa; hemen hemen tefecilerden başka müracaat edilecek kapı yoktur.”¹⁴ sözleriyle yaşanan koşulların ağırlığına gönderme yapıyordu.

Mevcut yasayla, gerek ödünç para verme işlerini yapacak özel kuruluşlar ve faiz oranları denetim altına alınmaya çalışılacak, gerekse bir kamu bankası olan Halk Bankası aracılığıyla kredi faaliyetlerinin düzenlenip genişletilmesine gayret edilecekti.¹⁵ Bu anlayış çerçevesinde kabul edilen yasa uyarınca, üç milyon lira sermayeli ve anonim şirket yapılanmasıyla biçimlendirilmiş bir Halk Bankası kurulması öngörülmüştü. Banka, gerekli yerlerde Halk Sandıkları açacak ve bu kuruluşların gelişimini sağlayacak önlemleri alacaktı. Kredi verme işlerini yürütecek olan Halk Sandıkları, mevduat kabul edebilmelerinin yanı sıra, sermayelerine kamu ve özel kuruluşları da ortak edebileceklerdi.¹⁶

I. Sanayi Planı kapsamındaki raporların ikinci kısmını oluşturan ve İktisat Vekâleti teşkilatına ilaveleri içeren bölümde, bir kredi işleri bürosu meydana getirilmesi fikri yer alırken, bu kısımdaki açıklamada ödünç para verme işleri ile Halk Bankası’na ait kanundan söz edilmekteydi. Bu yasanın, ilk yönüyle faizlerin düşürülmesini temin edeceği, ikinci yönüyle de halkı tefecilerin elinden kurtaracağı dile getirilmekteydi. Ayrıca, bu süreçte devletin ekonomik olduğu kadar sosyal bir rol oynadığına ve sermaye sağlanır sağlanmaz uygulama safhasına geçileceğine değinilmekteydi.¹⁷

Ekonomi Bakanlığı’nın 1935 yılında yayımladığı ve CHP’nin ekonomik programı çerçevesinde yapılan işlerin değerlendirildiği kitaba göre, küçük sanat erbabına destek vermek amacıyla Halk Bankası’nın kurulmasının dışında Bakanlık bünyesinde özel bir müdürlük teşkil edilmiş, ayrıca dış ticaret ve gümrük politikaları yoluyla koruma sağlanmaya çalışılmıştır. Büyük bir ihtiyaca cevap vereceği ifade edilen Halk Bankası’nın faaliyete geçmesi konusunda ise, Ekonomi Bakanlığı’nın bankanın kuruluşuna ilişkin gerekli hazırlıkları

¹⁴ TBMM ZC, Devre:IV, C:16, İnikat 67’ye ek, Sıra No:294, Ankara: TBMM Matbaası, 1933, s.1. Tasarımın Halk Bankası ve Halk Sandıkları’nın kurulmasına ilişkin bölümünde de: ”Küçük esnafın ve muhtelif küçük sanatkârların krediye ihtiyaçları büyüktür. Ucuz faizle çalışabilen kredi müesseseleri olmadığından sıkıntı içindedirler.” denilerek küçük sanat kesiminin sıkıntıları bir kez daha dile getiriliyordu. Bkz., s.3.

¹⁵ Aynı Eser, s.2-3.

¹⁶ Düstur, Üçüncü Tertip, C:14, Teşrinisani 1932-Teşrinievvel 1933, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1933, s.1436-1437.

¹⁷ Afetinan, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933, Raporlar Kısım II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, s.59-60.

tamamladığı ve bankanın sermayesine hükümetin koyması gereken bir milyon liranın beklendiği sözlerine yer verilmiştir.¹⁸

Küçük sanat kesimini ilgilendiren diğer yasa ise, Halk Bankası kanunundan bir yıl kadar önce TBMM'den geçen 2007 sayılı ve "Türkiyede Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler" başlıklı yasadır. Hükümet tasarısını değerlendiren iktisat encümeni mazbatasında yer alan:

"Bir çok memleketler küçük sanat, ticaret veya bir kısım hırfet veya meslekin icrasını kendi vatandaşlarına hasru tahsis eylemektedir. Bizde de görülen lüzum ve ihtiyaç böyle bir kanunun tedvini zaruretini hissettirmiş ve halihazır iktisadi vaziyet dolayısıyla bu hususa bir kat daha ehemmiyet verilmekte bulunmuş olmasına binaen..."¹⁹ şeklindeki vurgu, yasanın dünya ekonomik krizinin artırdığı işsizlik sorununa bir çare oluşturma amacına dikkat çekmektedir.

Bu yasa ile, küçük sanat ve hizmet kesimini ilgilendiren birçok mesleğin yalnızca Türk vatandaşlarınca yapılması ve kanuna uymayanlara ağır para cezasının verilmesi kararı alınmıştır. Uygulama sürecine göre, kanunun yayımlanmasını takip eden bir yıllık süre zarfında belirlenen meslekleri yapan yabancıların işlerini bırakmaları mecburiyeti getirilmiştir.²⁰ Bu süre, ertesi yıl çıkarılan 2249 sayılı yasanın ilk maddesi ile, 2007 sayılı kanundaki sürenin bitiminden itibaren iki yıl içinde yabancıların işlerini bırakacakları şeklinde²¹ yeniden düzenlenmiş ve 10.05.1934 tarih ve 2/594 sayılı kararname ile de yabancıların 21.05.1934-21.05.1935 aralığında ve belirlenen iş sırasına göre mesleklerini terketmeleri öngörülmüştür.²²

Talimatnamenin yayımlanmasının ardından geçilen uygulama aşamasıyla başta Yunanlı olmak üzere birçok yabancı Türkiye'den ayrılmaya başlamıştır. Gündüz Ökçün'ün Keesing'den aktardığı kadarıyla, ilk etapta çoğunluğunu Yunanlıların teşkil ettiği 6.000 yabancı Türkiye'yi terkederken, 800 Beyaz Rus da işlerini bırakmak zorunda kalmış, 1935 yılında ise 15.000 civarında Macar ülkeden ayrılmıştır.²³ Dönemin gazetelerinde, bir yandan uygulamaya ait haberlere yer verilirken, diğer yandan kanuni süre dolmasına rağmen hala

¹⁸ Ekonomi Bakanlığının Parti Ekonomik Programına Göre Yaptığı İşler Hakkında Rapor, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı, Seri:2, Sayı:1, 1935, s.37-38.

¹⁹ TBMM ZC, Devre:IV, C:8, İnikat 45'e ek, Sıra No:90, Ankara: TBMM Matbaası, 1932, s.2.

²⁰ Düstur, Üçüncü Tertip, C:13, Teşrinisani 1931-Teşrinievvel 1932, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932, s.649-650.

²¹ Düstur, Üçüncü Tertip, C:14, Teşrinisani 1932-Teşrinievvel 1933, s.1225.

²² T.C. Resmi Gazete, Sayı:2709, 24 Mayıs 1934, s.3819.

²³ A. Gündüz Ökçün, Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hürriyeti, Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1962, s.75.

birçok işte yabancıların çalıştığına dikkat çekilmiş ve bu konudaki şikayetler yansıtılmıştır.²⁴

Görüldüğü gibi, 1930'lu yılların sanayileşme çizgisi içinde küçük sanayinin 1920'lerden sarkan ve yönetim tarafından da dile getirilen temel problemleri sürmektedir. Neredeyse kronik bir hale gelen kredi problemi gündemin ilk sırasını işgal etmekle beraber, dünya ekonomik krizinin arttırdığı işsizlik sorunu da buna eklenince rahatsızlığın boyutları daha da artmaktadır. Öyle ki, toplumun önemli bir kısmını meydana getiren bu orta tabakanın sorunlarına çare bulunamaması, milletvekilinin deyimiyile, salt ekonomik düzeyde değil rejimin güvenliği bakımından da sakinca arz etmektedir. 1930'ların ilk yarısında yukarıda sözü edilen iki kanun kabul edilerek, çözüm yolunda somut adımlar atma gayreti gösterilmiştir. Ne var ki, o dönem için bu iki kanundan, yalnızca işsizlik sorununa çözüm getirmeyi öngören 1932 tarihli yasa hayata geçirilebilmiştir. Makalenin son kısmında değinileceği gibi, Halk Bankası, kaynak yaratılamaması sebebiyle ancak 1938 Eylül'ünde faaliyete geçebilmiş, dolayısıyla kredi sıkıntısına kalıcı bir çözüm üretilenmemiştir. Bu açıdan, hükümetin 1930'larda yaptığı doğru tespitler, kısmi çözümler dışında bütüncül sonuçlara ulaştırılamayacak ve küçük sanat kesiminin problemleri El İşleri Sergisi arifesinde de varlığını devam ettirecektir.

Birinci El ve Ev İşleri Sergisi

Resmî açılışı Cumhuriyet Bayramı sırasında yapılan Birinci El ve Ev İşleri Sergisi'nin hazırlık çalışmalarına, 1936 Ağustos'undan itibaren başlandığını görmekteyiz. 8 Ağustos 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde,

²⁴ Cumhuriyet, "Ecnebi tebaası işçilerin isimleri tesbit ediliyor", 14 Haziran 1934, s.1,4. "Yunanlı işçiler", 4 Ağustos 1934, s.2. "Bu işin de hile tarafını bulmuşlar", 23 Ağustos 1934, s.2. "Memleketlerine giden Yunanlılar", 8 Birincikanun 1934, s.2. "Ecnebi garson mu çalıştırılıyor", 22 İkincikanun 1935, s.9. "Türkiyeden ayrılan esnaf", 12 Mayıs 1935, s.2. "Ecnebi küçük esnafın durumu", 21 Mayıs 1935, s.2. "Ne umuyorduk, ne bulduk?", 24 Mayıs 1935, s.2. "Memleketlerine dönen ecnebi esnaf", 28 Mayıs 1935, s.5. Tan, "İşlerini bırakan küçük san'atkârlar", 21 Mayıs 1935, s.2. "Ecnebi garsonların da çalıştırılmaması isteniyor", 26 Mayıs 1935, s.2. Son Posta, "İlk Hamlede İki Kişi Mahkum Oldu", 22 Mayıs 1935, s.1,9. "Küçük Esnafın Kontrolü Sıkılaştırılmalıdır", 3 Haziran 1935, s.2. "Türk Esnaf.. Şikâyetçi", 4 Haziran 1935, s.1,7. "İşçilerimiz Haklarını İstiyor", 25 Haziran 1935, s.1,10. "Ecnebi İşçileri Hâlâ mı Çalıştıracamız?", 28 Haziran 1935, s.6. "Türk işçisinin Hakkı Böyle mi Gözetilecek?", 3 Temmuz 1935, s.1,10. Haber-Akşam Postası, "Ecnebi çalgıcılar kanuna rağmen hâlâ çalışıyorlar mı?", 30 Birinciteşrin 1936, s.2. Kanununun 1929 ekonomik kriziyle bağlantısını, gelişim sürecini ve sonuçlarını inceleyen bir çalışma için bkz., Yüksel Akkaya, "1929 Bunalımı İşsizlik ve Bir Kanun", Toplumsal Tarih, Sayı:68, C:12, Ağustos 1999, s.42-52.

İktisat Vekâleti'nin el işlerine yönelik bir sergi hazırladığı haberi verilirken,²⁵ 11 Ağustos tarihli sayıda da: "İktisad Vekâleti bu sene Cumhuriyet Bayramında Ankaradaki Sergi Evinde büyük bir elişleri sergisi açmağa karar vermiştir."²⁶ cümlesiyle konu somutlaştırılmıştır. Serginin açılış tarihi önce, Cumhuriyet Bayramı'yla aynı gün 29 Teşrinievvel 1936 olarak belirlenmişse de,²⁷ yirmi dokuzunda hükümet erkânının çok yoğun olacağı gözönüne alınarak açılış ayın yirmi sekizine alınmıştır.²⁸

Gazete sütunlarına yansıyan haber ve yorumlara göre, sergi, bir yandan küçük sanatların o günkü durumunu görmek, diğer yandan da gelecekte küçük sanat erbaplarına yapılması öngörülen teşvik koşullarını saptamak gibi ikili bir amaca hizmet edecektir. Yunus Nadi, 12 Ağustos 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında: "Vekâlet böyle bir sergi açmaktan maksadı ne olduğunu açıkça söylüyor: Aile sanayiile küçük san'atları teşvik etmek ve bu nevi sanayiini dahi himayesi hesabına alınacak tedbirleri tayin eylemek..."²⁹ cümlesiyle bu hedefleri aktarırken, aynı gazetenin 28 Ağustos 1936 tarihli sayısında konuyla ilgili olarak: "Elišlerinin ticari mahiyetini anlamak ve atisi hakkında inkişaf verici tedbirler almak..."³⁰ ifadesi kullanılmakta, 17 Birinciteşrin 1936'da da, serginin unutulmuş sanatların hatırlanmasına yapacağı katkı üzerinde durulmaktadır.³¹ Benzer biçimde, Haber gazetesinde de, küçük sanayii korumak amacıyla sergiden sonra saptanacak önemli tedbirler alınacağı bilgisi verilmiş, ayrıca, serginin bilinmeyen hazinelerimizin ortaya çıkmasını sağlayacağı vurgulanmıştır.³²

İktisat Vekâleti tarafından bastırılan kılavuzda ise, gazetelerde yer alan bilgilere paralel biçimde serginin "resmi" amaçları şu satırlarla aktarılmıştır:

"Birinci El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisi, bir yandan bu işlerin sanat kıymetleri üzerine halkımızın dikkatini çekerek bu mamulâta rağbeti arttırmak, bir yandan da el işlerinin ve küçük sanatların tenevvü ve kabiliyet derecesini

²⁵ Cumhuriyet, "Elišleri sergisi", 8 Ağustos 1936, s.3.

²⁶ Cumhuriyet, "Küçük san'atlar sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2.

²⁷ Cumhuriyet, "Elišleri sergisi", 8 Ağustos 1936, s.3. "Küçük san'atlar sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2.

²⁸ Cumhuriyet, "Elišleri sergisi 28 teşrinievvelde açılacak", 1 Birinciteşrin 1936, s.5. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 1 Birinciteşrin 1936, s.2.

²⁹ Yunus Nadi, "Çok güzel bir teşebbüs", Cumhuriyet, 12 Ağustos 1936, s.1.

³⁰ Cumhuriyet, "Küçük san'atlar sergisi", 28 Ağustos 1936, s.4. Serginin amacına ilişkin diğer haberler için bkz., Cumhuriyet, "Küçük san'atlar sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2. "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5.

³¹ Cumhuriyet, "Elišleri sergisi", 17 Birinciteşrin 1936, s.2.

³² Haber-Akşam Postası, "Küçük sanayiini himayesi", 27 Ağustos 1936, s.3. "El ve ev san'atları sergisi", 5 Birinciteşrin 1936, s.3.

yurdun her tarafından toplanmış eserler ve eşya ile ölçerek hangi sanat şubelerinin yardım ve himayeye muhtaç ve lââyık olduğunu kestirmek gibi, iki başlı bir teşvik maksadının mahsulüdür.”³³

Bunun yanı sıra kılavuzda, küçük sanatların önemli bir kısmının büyük sanayinin yarı mamul maddelerini tüketim maddesi haline dönüştürerek büyük sanayii tamamladıkları gerçeğinin de, küçük sanayinin korunmasını gerektirdiği yazılmaktaydı.³⁴

Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında açılan sergi, hükümetin 1930’ların ikinci yarısından itibaren küçük sanatlara verdiği önemin artışıını yansıtmaktadır. Serginin açılış tarihi doğal olarak kamuoyunun ve basının ilgisini artıracaktır. Bu durum, beklentilerin yüksekliğine yönelik bir işaret olarak da algılanabilir. Bu beklentilerin gerisinde, resmi kaynaklarda da bir ölçüde yansıtıldığı gibi, küçük sanatların devamlılığını sağlamak yanında büyük sanayinin kalıcılığını temin etme fikri de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu açıdan, üretilecek somut politikalar neticesinde ele edilecek başarı, halkın geniş bir bölümünün refahını yükselteceği gibi, sanayileşme hamlesinin altyapısını da çeşitli açılardan güçlendirecektir.

Sergi hazırlıklarının genel çizgisi, hükümetin yanı sıra basının ve katılımcıların da sergiye verdikleri önemi ortaya koymaktadır. El İşleri Sergisi’nin başarılı olabilmesi için İktisat Vekâleti müsteşarı Faik Kurdoğlu’nun başkanlığını, sanayi genel direktörü Reşad Bey’in ikinci başkanlığını yaptığı ve üye olarak da İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Mithat Bey, Türkofis merkez direktörü Akil Gün, sergiler fahri müşaviri Salâhaddin Refik ve hazine müzesi direktörü Tahsin Bey’in bulunduğu bir komite kurulmuştur. Bu komite, Ağustos ayı sonlarından itibaren gerek İktisat Vekili Celâl Bayar, gerekse komite ikinci başkanı Reşad Bey’in önderliğinde toplantılar yapmış ve çeşitli kararlar almıştır. Bu çerçevede, sergide hangi eserlerin yer alacağı, küçük sanat kavramının sınırının ne olduğu konusu görüşülmüş, ayrıca daha önce sergilenmiş eserlerin değil yeni örneklerin tercih edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁵

Hükümet, hazırlıklar esnasında küçük sanat kesiminin de fikirlerini almaya gayret etmiştir. Komite üyelerinden Akil ve Salâhaddin Bey ile İktisat

³³ Birinci El işleri ve küçük sanatlar sergisi. Kılavuz. 29.10.1936-13.11.1936, İktisat Vekâleti, Ankara: Ulus Basımevi, t.y., s.III.

³⁴ Aynı Eser, s.IV.

³⁵ Cumhuriyet, “Küçük sanatlar sergisi”, 28 Ağustos 1936, s.1,4. “Ankarada açılacak elişleri sergisi”, 29 Ağustos 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, “El ve aile sanayii sergisi”, 28 Ağustos 1936, s.7. Tan, “Elişleri Sergisi İçin Son Hazırlıklar”, 17 İkteşrin 1936, s.2. Ağustos ayının başında da, el sanayii teşkilatlandırma çalışmaları kapsamında Denizli ve Kastamonu’da araştırmalar yapılmıştır. Bkz., Ulus, “El sanayii üzerinde tetkikler”, 4 Ağustos 1936, s.2.

Vekâleti sanayi umum müdürü Sabri Bey, en çok katılımın beklendiği İstanbul'a gelerek küçük sanat erbapları ve meslek teşekkülleriyle temaslarda bulunmuşlardır. Bu vesileyle, Kızılay, Türk Kadınları Çalıştırma Derneği, Dokumacılık ve Saraççılar Cemiyeti ve Ticaret ve Sanayi Odası gibi kuruluşlarla görüşülmüştür. Bunun dışında, sanayi müfettişi Daniş Bey de iki kez Bursa'ya giderek benzer incelemelerde bulunmuş ve İktisat Vekâleti müsteşar vekili Hüsni Yaman hazırlıkların son safhasında görev almıştır.³⁶

Maarif Vekâleti, tüm sanat okullarına sergiye hazırlanmaları direktifini verirken, Dahiliye Vekâleti bir genelge yayımlamış ve katılımcılara kolaylık olması açısından katılım şartlarını içeren bir broşür hazırlanmıştır.³⁷ Ankara'da yapılan hazırlıklara da hükümet kanadının yakın ilgisi söz konusudur. Maliye Vekili Fuat Ağralı ve İktisat Vekili Celâl Bayar sergi öncesi yapılan hazırlıkları incelemiştir. Ayrıca, Prof. Dr. Afetinan ve Alman pamuk ithalat dairesi başkanı Dr. Paps ta çalışmaları takip etmiş ve olumlu izlenimlerini yansıtmışlardır.³⁸ Katılımı özendirmek amacıyla, İktisat Vekâleti, sergiye gönderilecek tüm eşyaların gidiş-dönüş, sergilenme ve sigorta da dahil olmak üzere neredeyse bütün masraflarını karşılamayı üstlenmiştir.³⁹ Buna ek olarak, serginin devam edeceği zaman zarfında Ankara yolcu trenleri için %50, yük trenleri için de %75

³⁶ Cumhuriyet, "Küçük san'atler sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2. "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5. "Küçük sanatlar sergisi", 28 Ağustos 1936, s.1. "Ankarada kurulacak sergi", 9 Eylül 1936, s.2. "El ve Ev İşleri sergisi için hazırlıklar", 22 Eylül 1936, s.6. "Elişleri sergisi", 24 Eylül 1936, s.2. "El ve Ev işleri sergisinin son hazırlıkları", 16 Birinciteşrin 1936, s.2. Akşam, "El ve ev işleri", 15 Eylül 1936, s.2. "Elişleri sergisi", 24 Eylül 1936, s.6. "Küçük sanatlar", 4 Teşrinievvel 1936, s.3. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride" 4-5 Birinciteşrin 1936, s.2. Kurun, "El ve ev işleri sergisi", 5 Birinciteşrin 1936, s.6. Aynı komiteler, İzmir, Bursa ve Trakya bölgelerinde de oluşturulmuş ve benzer görüş alışverişleri yapılmıştır. Bkz., Ulus, "El işleri ve küçük sanatlar sergisi hazırlıkları", 1 İlkteşrin 1936, s.2.

³⁷ Cumhuriyet, "Elişleri sergisi için hazırlıklar", 15 Eylül 1936, s.2. "El ve Ev İşleri sergisi için hazırlıklar", 22 Eylül 1936, s.6. Akşam, "El ve ev sanayii sergisi hazırlığı", 17 Eylül 1936, s.5. Ulus, "El ve ev işleri sergisi", 21 Eylül 1936, s.2.

³⁸ Cumhuriyet, "Elişleri sergisi hazırlanıyor", 22 Birinciteşrin 1936, s.3. "Ankarada açılacak Elişleri sergisi", 23 Birinciteşrin 1936, s.3. Ulus, "B. Celâl Bayar sergievinde", 21 İlkteşrin 1936, s.2. Kurun, "İktisat Vekili elişleri sergisinde", 23 Birinciteşrin 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 22 Birinciteşrin 1936, s.2. "Küçük Haberler: İçeride", 23 Birinciteşrin 1936, s.2. Ayrıca, serginin filme alınması ve bir katalog yayımlanması planlanmaktaydı. Bkz., Haber-Akşam Postası, "El ve ev işleri sergisi", 13 Birinciteşrin 1936, s.3. Cumhuriyet, "Elişleri sergisi hazırlıkları", 13 Birinciteşrin 1936, s.2.

³⁹ Cumhuriyet, "Küçük san'atler sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2. Yunus Nadi, "Çok güzel bir teşebbüs: El ve ev Sanayii sergisi", 12 Ağustos 1936, s.1,3. Cumhuriyet, "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5. Ulus, "El ve ev işleri sergisi", 21 Eylül 1936, s.2. "El işleri ve ev sanayii sergisi", 26 Eylül 1936, s.2. "Ayle sanayii ve el işleri sergisi", 8 İlkteşrin 1936, s.2. "El işleri ve küçük sanatlar sergisi bugün açılıyor", 28 İlkteşrin 1936, s.5.

indirim yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁰ Son olarak, sergiye katılan eşyalar arasından yapılacak bir değerlendirme sonucunda dereceye girecek eserlere toplam on bin lira tutarında ödül verilmesi ve çeşitli madalyalar dağıtılması uygulaması da, katılımı artırmaya yönelik bir teşvik olarak benimsenmiştir.⁴¹

Hazırlık dönemi içinde yapılan görüşmelerin de yardımıyla sergiye katılımı öngörülen küçük sanat şubelerinin genel çerçevesi belirlenmiş ve yeni eserlerin yanında müzelerde sergilenmekte olan ve tarihsel değeri bulunan geleneksel sanatların sergide yer alması kesinlik kazanmıştır.⁴²

Hükümet kanadında resmi hazırlıklar devam derken, yurdun dört bir yanından gelecek katılımcılar da kendi hazırlıklarını yürütmüşlerdir. Basına yansıyan haberler, sergiye olan ilginin ve katılım isteğinin yanı sıra beklentilerin büyüklüğünü de yansıtmaktadır. Bu çerçevede, katılacakların ağırlığını İstanbul meydana getirmekle birlikte, İzmir, Bursa, Çankırı gibi farklı illerin yanında Trakya bölgesinden de önemli oranda talebin bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴³

Süreç içinde, İktisat Vekâleti tarafından, eşyaların illerin Ticaret Odaları kanalıyla en son 10 Ekim 1936'da Ankara'da olacak şekilde sevk edilmesi

⁴⁰ Akşam, "Küçük sanatlar ve elişleri sergisine gideceklerle tenzilat", 23 Birinciteşrin 1936, s.2. Cumhuriyet, "Ankarada açılacak Elişleri sergisi", 23 Birinciteşrin 1936, s.3. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 23 Birinciteşrin 1936, s.2.

⁴¹ Cumhuriyet, "Elişleri sergisi", 8 Ağustos 1936, s.3. "Küçük san'atler sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2. "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5. Ulus, "El ve ev işleri sergisi", 21 Eylül 1936, s.2. "El işleri ve ev sanayii sergisi", 26 Eylül 1936, s.2. "Aile sanayiinin mükâfatları", 2 İlkteşrin 1936, s.2. Haber-Akşam postası, "El ve ev işleri sergisi", 19 Ağustos 1936, s.3. "El ve ev işleri sergisi", 13 Birinciteşrin 1936, s.3.

⁴² Cumhuriyet, "Küçük san'atler sergisi açılacak", 11 Ağustos 1936, s.2. "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5. "Ankarada açılacak elişleri sergisi", 29 Ağustos 1936, s.2. Ulus, "Elişleri ve ev sanatları sergisine hazırlık", 14 Ağustos 1936, s.2. "El işleri ve küçük sanatler sergisi", 15 İlkteşrin 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, "El ve ev işleri sergisi", 9 Birinciteşrin 1936, s.3.

⁴³ Cumhuriyet, "Güzel bir teşebbüs", 12 Ağustos 1936, s.4. "Küçük san'atlar sergisi", 28 Ağustos 1936, s.4. "El işleri sergisi için hazırlıklar", 15 Eylül 1936, s.2. "Ankarada açılacak sergi için İzmirde hazırlık", 16 Eylül 1936, s.5. "Elişleri sergisi", 24 Eylül 1936, s.2. "Elişleri sergisi büyük alâka uyandırdı", 27 Eylül 1936, s.3. "İzmirde Ankara Elişleri sergisi için hazırlık", 5 Birinciteşrin 1936, s.2. "Bursalılar Elişleri sergisine hararetle hazırlanıyorlar", 9 Birinciteşrin 1936, s.2. Ulus, "El ve ev işleri sergisi", 21 Eylül 1936, s.2. "El işleri ve küçük sanatlar sergisi hazırlıkları", 1 İlkteşrin 1936, s.2. "El işi sergisine Çankırıdan gönderilen eşyalar", 9 İlkteşrin 1936, s.2. "El işleri sergisine İzmir zengin bir kolleksiyonla iştirak ediyor", 14 İlkteşrin 1936, s.2. Akşam, "El ve Ev İşleri Sergisi", 15 Eylül 1936, s.2. "Elişleri sergisi", 24 Eylül 1936, s.6. Kurun, "El ve ev işleri sergisi", 1 Birinciteşrin 1936, s.3. Kurun gazetesinin haberine göre, Ekim ayı başında İstanbul ve Bursa'dan katılmak isteyenlerin sayısı iki yüze yaklaşmaktaydı.

yönünde bir karar alınarak acele edilmesi gereği vurgulanmıştır.⁴⁴ Bunun üzerine, daha Ağustos ayından itibaren başlamış olan sevkiyat giderek artmış ve belirtilen tarihten kısa bir süre sonrasına kadar da sürmüştür.⁴⁵ Sayısal olarak bakıldığında, Trakya'dan dokuz sandık eşya Ankara'ya ulaştırılırken,⁴⁶ İstanbul'dan iletilenler seksen,⁴⁷ İzmir'den gelenler ise yirmi yedi sandık tutmuştur.⁴⁸ Yalnızca İstanbul'dan gelen yeni eşyaların toplam değeri, sergi öncesinde 500.000 lira düzeyine varmış⁴⁹ ve çok değerli olmaları sebebiyle İstanbul müzelerinden gönderilen örnekler 400.000 liralık kıymet biçilerek sigortalanmıştır.⁵⁰ Ayrıca, toplanan örnek sayısının tahmin edilenin de üzerine çıkmasından dolayı, Ankara sergievinde bu iş için ayrılan salonunun yeterli olmayacağı anlaşılmış ve sergievinin daimi Lozan barışı kısmı sergi süresince kaldırılmıştır.⁵¹

El İşleri Sergisi'ne katılımı öngörülen eşyaların çeşitliliği de göze çarpan bir diğer unsurdur. Örnekler arasında: "İspanyol şallarını andıran yerli dokuma perdeler, büyük taş bebekler, el ile işlenmiş resimler, bluzlar ve buna benzer

⁴⁴ Ulus, "Sergi için İktisat Vekâletinin tebliği", 7 İlkteşrin 1936, s.2. Kurun, "Elişleri sergisi", 7 Birinciteşrin 1936, s.2. Akşam, "Elişleri sergisi", 7 Teşrinievvel 1936, s.2. Ayın Tarihi, Sayı:35, 1-31 İlkteşrin 1936, s.2.

⁴⁵ Cumhuriyet, "Elişleri sergisi için hazırlıklar", 15 Eylül 1936, s.2. "El ve Ev işleri sergisi için hazırlıklar", 22 Eylül 1936, s.6. "Elişleri sergisi büyük alâka uyandırdı", 27 Eylül 1936, s.3. "El ve Ev işleri sergisi için", 6 Birinciteşrin 1936, s.5. "Elişleri sergisi", 17 Birinciteşrin 1936, s.2. "İzmir'den sergiye gönderilen nünuneler", 19 Birinciteşrin 1936, s.2. Akşam, "Elişleri sergisine dün ilk parti eşya gönderildi", 2 Teşrinievvel 1936, s.3. "El ve ev işleri sanayii sergisi", 11 Teşrinievvel 1936, s.3. "El ve Ev işleri sergisi nünuneleri Ankaraya gönderildi", 14 Teşrinievvel 1936, s.3. Kurun, "Elişleri Sergisine Gönderilen Eşyalar", 13 Birinciteşrin 1936, s.3. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 8 Birinciteşrin 1936, s.2. "El ve Ev işleri sergisi", 9 Birinciteşrin 1936, s.3. "Küçük Haberler: İçeride", 11 Birinciteşrin 1936, s.2. "Küçük Haberler: İçeride", 14 Birinciteşrin 1936, s.2. Tan, "Sergi hazırlığı", 2 İlkteşrin 1936, s.9. "Elişleri", 5 İlkteşrin 1936, s.2. "Elişleri Sergisine Giden Eserler", 6 İlkteşrin 1936, s.2.

⁴⁶ Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 8 Birinciteşrin 1936, s.2. Cumhuriyet, "Elişleri sergisine Trakyadan gönderilen nünuneler", 8 Birinciteşrin 1936, s.2.

⁴⁷ Kurun, "El İşleri Sergisine Gönderilen Eşyalar", 13 Birinciteşrin 1936, s.3. İstanbul'dan gönderilen eşyaların sayısı ise beş bine ulaşmıştır. Bkz., Cumhuriyet, "Elişleri sergisi", 17 Birinciteşrin 1936, s.2. Tan, "Elişleri Sergisi İçin Son Hazırlıklar", 17 İlkteşrin 1936, s.2. Ulus, "Elişleri sergisine gönderilen eşya", 17 İlkteşrin 1936, s.2.

⁴⁸ Cumhuriyet, "İzmir'den sergiye gönderilen nünuneler", 19 Birinciteşrin 1936, s.2.

⁴⁹ Cumhuriyet, "El ve ev işleri sergisi için", 6 Birinciteşrin 1936, s.5. "Elişleri sergisi için büyük hazırlıklar", 11 Birinciteşrin 1936, s.3. Ulus, "El işleri ve küçük sanatlar sergisi hazırlıkları", 11 İlkteşrin 1936, s.5.

⁵⁰ Cumhuriyet, "El ve ev işleri sergisi için", 6 Birinciteşrin 1936, s.5. Ulus, "El işleri ve küçük sanatlar sergisi hazırlıkları", 11 İlkteşrin 1936, s.5.

⁵¹ Haber-Akşam Postası, "El ve ev işleri sergisi", 9 Birinciteşrin 1936, s.3.

eşya ekseriyeti...⁵² oluştururken, İstanbul'dan gönderilen 1700 lira kıymetinde ve elle on iki yılda yapılmış bir yatak takımı ilginç bir nümune olarak yer almakta,⁵³ Trakya örnekleri de ağırlık itibarıyla bal kovana, kavunculuk ve üzümçülükle ilgili eşya ve makinelerden meydana gelmekteydi.⁵⁴

Açılış öncesi basında çıkan değerlendirmeler de beklentilerin hayli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak bakıldığında, hükümet ve İktisat Vekâleti'nin tebrik edilmesinin dışında, katılımın yüksek olması yönünde çağrılar yapılmakta ve serginin çok olumlu sonuçların başlangıcını teşkil edeceği vurgulanarak çeşitli öneriler getirilmektedir. Yunus Nadi Cumhuriyet'teki köşesinde: "Ekonomi Bakanımız Celâl Bayar'ın çok isabetli bir görüşle fazla ehemmiyet verdiği El ve Ev İşleri Sergisi gözümüzün önüne yeni âlemler açacak kadar işte bu kadar yüksek ehemmiyetli bir iştir. Bütün memleketçe onunla alâkadar olalım."⁵⁵ çağrısında bulunurken, Ulus gazetesindeki bir yorumda önce: "Bizde henüz, esnaf teşkilâtından maada, küçük sanatları ve meslekleri teşkilatlandıran bir kanun yoktur. Ticaret odasının kenarına sıkışmış olan küçük sanatlara ve esnaf teşkilâtına aid maddeler bugünkü medeni ihtiyacı temin etmekten çok uzaktır."⁵⁶ denilerek durum tespiti yapılıyor, ardından da : "Cumhuriyet hükümetinin memleketimizde büyük sanayi kurarken küçük sanatları ihmal etmemiş olması ve bunların himaye ve ihyası için tedbirler almak hususundaki yüksek teşebbüsü takdir ve şükranla karşılanacak bir hareket olduğuna şüphe yoktur."⁵⁷ açıklamasıyla, serginin problemlerin çözümlenmesinde önemli bir adım olacağı belirtiliyordu.

15 Eylül 1936 tarihli Ulus'ta yazan Yaşar Nabi, sergiyi, sanayileşme hamlesi sırasında küçük sanayiinin unutulmayacağına bir kanıtı olarak görürken, desteklenecek küçük sanayilerin rasyonel şekilde seçilmesi yanında, maliyet fiyatlarını yükseltecek unsurları yoketmenin gerekliliğine işaret etmekte ve büyük şehirlerde küçük sanat eşyalarının her zaman satın alınabileceği daimi sergiler açılmasını önermektedir.⁵⁸ Falih Rıfkı, serginin alana ilişkin eğitim

⁵² Akşam, "El işleri", 8 Teşrinievvel 1936, s.4.

⁵³ Haber-Akşam Postası, "El ve ev san'atları sergisi", 5 Birinciteşrin 1936, s.3. İstanbul'dan aktarılan eşyalara ilişkin bir başka örnek için bkz., Kurun, "El işleri sergisine gönderilen eşyalar", 13 Birinciteşrin 1936, s.3.

⁵⁴ Akşam, "El işleri", 8 Teşrinievvel 1936, s.4.

⁵⁵ Yunus Nadi, "Ankarada kurulacak El ve Ev işleri sergisine Hazırlanıyor muyuz?", Cumhuriyet 8 Eylül 1936, s.1.

⁵⁶ Ulus, "Küçük sanatlar himaye edilecek", 17 Eylül 1936, s.2.

⁵⁷ Ulus, "El işleri ve ev sanayii sergisi", 26 Eylül 1936, s.2. Benzer yorumlar için bkz., Cumhuriyet, "El işleri sergisi", 20 Ağustos 1936, s.5. "Küçük san'atlar sergisi", 28 Ağustos 1936, s.1.4. İ.Pertev, "Ankara el işleri ve küçük sanatlar sergisi", Endüstri, Yıl:22, Sayı:2, 1'nci Teşrin 1936, s.28.

⁵⁸ Yaşar Nabi, "El ve ev sanatları", Ulus, 15 Eylül 1936, s.2.

konularını saptamak ve kooperatifleşmeyi geliştirmek gibi faydaları olabileceğini düşünmekte,⁵⁹ Kemal Ünal ise, o günkü ve geçmişteki eserlerin ortaya serilmesinin önemli bir ekonomik işleve sahip olduğunu yazmaktadır.⁶⁰

Akşam gazetesi sütunundaki A.O. imzalı yazıda, batı ülkelerinden örneklerle büyük sanayinin el sanatlarını tamamen ortadan kaldırmadığı ifade edilirken, serginin, yönetimin aldığı destek kararını somutlaştırmak için tüm sanat eserlerini toplu biçimde görmeyi temin edeceği belirtilmektedir.⁶¹ Tan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, bu alanda ilk adım olan bu sergi aracılığıyla İktisat Vekâleti'nin birtakım ameli teşebbüslere girişeceğini ve bunda başarılı olunabilmesi için işbirliği yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca, serginin Ankara'dan sonra İstanbul'da da teşhir edilmesi ve dağıtılacak ödüllerin nizamnamede yazıldığı gibi kurayla belirlenmesi yerine layık olanlara dağıtılması dileklerini iletmektedir.⁶²

Yunus Nadi, çeşitli yazılarıyla bir taraftan serginin önemine değinerek katılımı artırmaya çabalarırken, diğer taraftan dokuma, bakır ve gümüş gibi sanatlar başta olmak üzere çeşitli Türk el sanatlarını tanıtmaya çalışmış ve bunlara destek olunmasını istemiştir.⁶³ Sadri Ertem, ilk defa olarak, tarihsel öneme sahip küçük sanatların tarihinin ve o günkü durumunun değerlendirilebileceğini ileri sürmüş ve sanayileşme politikasının devam ettiği bir ortamda yaşanan sürecin belgelendirilmesi isteğini de serginin hedefleri arasında saymıştır.⁶⁴ Haber gazetesinde yer alan bir yorumda da, sergi sayesinde bilinmeyen hazinelerin öğrenileceği vurgulanmış ve: "Bu sergi açıldıktan sonra Türk sanayii yeni bir devreye girecektir."⁶⁵ şeklinde iddialı bir saptamada bulunulmuştur.

Bunların dışında, Haber gazetesinde H.A. imzasıyla yayımlanan görüşmeler, çeşitli küçük sanat erbabının hem o günkü durumunu yansıtmaları,

⁵⁹ F.Rıfki Atay, "O da Bir Hazineymiş", Ulus, 5 İkteşrin 1936, s.1.

⁶⁰ Ayın Tarihi, Sayı:35, 1-31 İkteşrin 1936, s.31.

⁶¹ A.O., "El işleri sergisi niçin kuruluyor?", Akşam, 27 Eylül 1936, s.7.

⁶² Ahmet Emin Yalman, "Hayırlı Bir İktisadi Hamle", Tan, 2 İkteşrin 1936, s.1, 3.

⁶³ Yunus Nadi, "Çok güzel bir teşebbüs: El ve ev sanayii sergisi", Cumhuriyet, 12 Ağustos 1936, s.1,3. "El ve ev işleri Sergisine aid bir temenni", 16 Ağustos 1936, s.1,4. "Ankarada kurulacak El ve Ev işleri sergisine Hazırlanıyor muyuz?", 8 Eylül 1936, s.1. "Elişlerinin ve Küçük san'atların Büyük sergisi", 23 Eylül 1936, s.1,3.

⁶⁴ Sadri Ertem, "Elişleri sergisi", Kurun, 16 İkteşrin 1936, s.5.

⁶⁵ Haber-Akşam Postası, "El ve ev san'atları sergisi", 5 Birinciteşrin 1936, s.3. Aynı gazetenin Ağustos ayı içinde yaptığı bir yorumda da, İktisat Vekâleti'nin çalışmalara verdiği önem belirtiliyor ve sergi için: "...memleketimizde şimdiye kadar eşini görmediğimiz derecede güzel bir sergi olacağı anlaşılmaktadır." görüşü dile getiriliyordu. Bkz., Haber-Akşam Postası, "El ve ev işleri sergisi", 19 Ağustos 1936, s.3.

hem de geleceğe yönelik beklentilerini sergilemesi adına dikkate değerdir. Öncelikle, sanatkârlara fikirlerini açıklama çağrısının yapıldığı 26 Birinciteşrin 1936 tarihli sayıda küçük sanat erbabının: “Hükümet, hep büyük sanayii himaye ediyor, teşviki sanayi kanunu daha ziyade büyük fabrikaları korumak için yapılmıştır. Büyük sanayi himaye edildiği gibi, küçük sanayi de himaye edilmelidir.”⁶⁶ şeklindeki eleştirileri yansıtmıştır.

Bakırcılar, nasıl bir himaye istedikleri sorusuna karşılık: “Her şeyden evvel, bakır tröstünü ortadan kaldırmak lazımdır. Hükümetten istediğimiz budur. Bugün saç halindeki bakırların satışı bir iki tüccarın elindedir. Bunlar, aralarında fiyat hususunda anlaşarak tröst yapmışlardır. Biz, küçük esnaf da bu tröstün elindeyiz.”⁶⁷ cevabını veriyor, ardından devletin, giderek azalan bakır tüketimini gerek kamu, gerekse halk arasında artırmaya yönelik tedbirler alması taleplerini iletiyorlardı.⁶⁸

Kumaşla uğraşan sanat erbabının o dönemdeki en büyük problemi iplik sıkıntısıdır. İktisat Vekâleti'nin iplik fiyatlarını indirmesinden sonra, fabrikalar eski kârlarını sürdürebilmek için iplikleri kendi adamları aracılığıyla ve elbette daha pahalıya esnafa vermek istemektedir. Sanat erbabının kendilerine de, üretim az bahanesiyle düşük miktarlarda satış yapılmakta dolayısıyla aracısız alımların önüne geçilmektedir. Bu açıdan, Vekâletten öncelikle istenen fiyatların yanı sıra dağıtım şartlarını da denetlemesidir.⁶⁹

Ayakkabıcıların endişesi de, büyük sanayinin kendilerine verebileceği zarar üzerine kuruludur. Bir ayakkabıcı bu endişeye: “Son birkaç seneden beri ayakkabıcı esnafı müşkül vaziyette kalmıştır. Gümrüklerin açık olduğu devirlerde, Avrupa mamulâtına rekabet ettik Şimdi gümrükler kapandı, milli

⁶⁶ H.A., “El sanayii ve esnaf himayesiz bırakılmaz”, Haber-Akşam Postası, 26 Birinciteşrin 1936, s.1, 4. Yazar, sanat kesiminin yakınmasını verdikten sonra, büyük sanayideki ilerlemenin küçük sanayilerin ortadan kalkması sonucuna yol açmayacağını İktisat Vekâleti'nin açıklamalarına dayanarak ileri sürmektedir.

⁶⁷ H.A., “Bakırcılar çarşısında bir dolaşma”, Haber-Akşam Postası, 27 Birinciteşrin 1936, s.11. Küçük şekerçiler de, şu sözlerle benzer yakınmayı dile getiriyordu: “Büyük şekerleme fabrikaları aralarında anlaşarak piyasayı tutmuşlardır. Siz buna tröst veyahud da birlik deyiniz. Birliğe mensup olan fabrikalar bütün Anadoluyu elde etmiştir. Bu vaziyet karşısında şekerçilik işi, birkaç fabrikanın eline geçmiştir. Bu fabrikalar teşviki sanayi kanunile himaye edildiği için vergiden muafırlar. Bu şerait altında kıyıda bucakta kalan küçük şekerçi imalathanelerinin rekabet etmesine imkân kalmamıştır.” Bkz., H.A., “Küçük şekerçiler himaye istiyor”, Haber-Akşam Postası, 6 İkinciteşrin 1936, s.4.

⁶⁸ H.A., “Bakırcılar çarşısında bir dolaşma”, Haber-Akşam Postası, 27 Birinciteşrin 1936, s.11.

⁶⁹ H.A., “Pamuk ipliği fiyatları indirilince”, Haber-Akşam Postası, 28 Birinciteşrin 1936, s.1,11. Bu buhranın dokumacılarla ilişkili olumsuz sonuçlarına dair bir diğer yazı için bkz., H.A., “İplik buhranı”, Haber-Akşam Postası, 7 İkinciteşrin 1936, s.6. Verilen bilgiye göre, yaşanan durum karşısında İktisat Vekâleti yurt dışından iplik ithal edilmesine karar vermiştir.

iktisat devrine girdik, fakat gümrük hudutları içinde yükselen fabrikalardan zarar görüyoruz.”⁷⁰ sözleriyle açıklık getirmekteydi. Ayakkabıcılar, bu olumsuz durumdan kurtulmak adına çeşitli projeler yapmış ve kooperatif kurmayı düşünmüşlerse de, parasızlık yüzünden başarı gösterememişlerdi. Yazar, bu tespitleri sergiledikten sonra çözüme ilişkin yargısını:

“Esnaf arasında öyle fakir olanlar vardı ki, dükkân kirasını bile çıkaramıyordu. Bunlar kooperatife girmek için, kredi bulamadılar. Halbuki esnafa kredi veren bir banka olsaydı, bu kooperatif kurulmuş olacaktı. Her şeyden evvel böyle bir bankaya ihtiyaç vardır. Küçük sanatlara kredi verecek bir banka, esnafın yüzünü güldürecek.”⁷¹ teklifiyle somutlaştırıyordu.

Ağızlıkçılardan da en büyük rahatsızlığı kredi kaynaklıdır. Sanat erbabı bir kooperatif kurmayı başarmışsa da, hiçbir mali kuruluş kooperatife kredi vermediği için teşebbüsten istenen verim alınamamıştır. Bu nedenle, öncelikli talep doğrudan esnafa kredi veren bir mali müessesedir.⁷²

Ülke ekonomisinde önemli bir konum işgal eden ev ya da aile sanayiini destekleyen iki ana kurum Kızılay ve Kadınları Esirgeme Derneği’dir. Ne var ki, bu iki kurumun desteği ancak belirli bir yere kadar yeterli olabildiğinden, ev sanayii ürünleri bir iki tüccar tarafından adeta ucuza kapatılmaktadır ve birçok aile de bu tüccarlara borçlu durumdadır. Dolayısıyla, bu sanayie ait ürünlerin sergilenmesi ve satışı için bir teşkilat kurulması yapılabilecek en büyük yardım olarak gözükmektedir.⁷³

İç piyasadan çok turizm sektörüne hizmet vererek ayakta kalmaya çabalayan kanaviçe terlik ustaları, kontenjan kararları yüzünden dışarıdan gelen hammaddelerin azaldığını söyleyerek şikâyetlerini iletirken, çini erbabı da, devlet demiryolları dışındaki kamu kurumlarından ve halktan çini kullanımına yönelik yeterli talebin olmamasından yakınmıştır.⁷⁴

Ortaya çıkan bu genel tablo, küçük sanat kesiminin sosyo-ekonomik açıdan ağır bir sıkıntı içinde yaşamaya çalıştığını göstermektedir. Bu sıkıntıların

⁷⁰ H.A., “Büyük sanayiden en çok endişe edenler Kunduracılarıdır”, Haber-Akşam Postası, 30 Birinciteşrin 1936, s.1.

⁷¹ Aynı yazı, s.6.

⁷² H.A., “Bugün ağızlıkçılar da ortadan kalkmak üzere”, Haber-Akşam Postası, 31 Birinciteşrin 1936, s.4.

⁷³ H.A., “Teşkilat yapılması lâzımdır”, Haber-Akşam Postası, 2 İkinciteşrin 1936, s.4. Yazar, buna karşılık, evlerde yapılan çorap sanatkârlığının fabrika sanayii karşısında destek aramasının makul ve anlamlı olmadığı kanısındadır. Bkz., H.A., “Küçük sanatlarda sonu gelmeyen bir iş Evlerde yapılan çorap işidir”, Haber-Akşam Postası, 3 İkinciteşrin 1936, s.4.

⁷⁴ H.A., “Kanaviçe terlikçilik”, Haber-Akşam Postası, 5 İkinciteşrin 1936, s.1,11.

merkezinde kredi yetersizliği yer almakla beraber, üretim, teşkilatlanma ve satış gibi alanlardaki rahatsızlık da gözardı edilemeyecek noktalara varmakta ve uygulanan ekonomik politikalar en temel sorunlarda dahi kalıcı çözümler yaratamamaktadır. Ne var ki, kendi teknik ve mali güçleriyle olduğu kadar, piyasadaki durum itibarıyla da küçük sanat erbabının yaşadığı problemlere çözüm üretmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, devletçilik ekonomisinin gündeme geldiği ve dünya ekonomik krizinin yaşanmaya devam ettiği bir ortamda, birçok toplum kesimi gibi sanatkârlar da devletin öncülüğünde gerçekleşecek bir çözüm talebi içerisinde olacaktır. Bu açıdan, El İşleri Sergisi, devletin öncülük rolünü ortaya koymaya başlaması yanında, sanatkârlar için halkın ilgisini canlandırmak ve taleplerini iletme bakımından ciddi bir fırsat doğurmaktadır. Hazırlık aşamalarındaki özenli tutum, basının geniş ilgisi ve sanat erbaplarının yoğun katılım talepleri, serginin ekonomik anlamda önemli bir yere sahip olacağı yanı sıra beklentilerin yüksek olduğunun da somut işaretleridir. Tüm bu özellikleriyle, serginin çözüme yönelik politikaların saptanmasında bir ilk adım oluşturacağı söylenebilir. Bu adım, sanat kesiminin geçmişten o güne uzanan ekonomik durumunu net olarak açığa çıkaracak, toplumun ilgisini bu yöne çekecek ve tartışmaların başlamasını sağlayacaktır.

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından, serginin o sırada Türkiye’de bulunacak olan Yugoslavya Başvekili tarafından açılacağı haberleri basında yer almış, nitekim Birinci El ve Ev İşleri Sergisi 28 Teşrinievvel 1936 tarihinde Yugoslavya Başvekili M. Stoyadinoviç, Başvekil İsmet İnönü, İktisat Vekili Celâl Bayar, çeşitli milletvekili ve gazetecilerin katıldığı geniş bir toplulukla açılmıştır.⁷⁵ Haber gazetesinin açılış gününe ait: “Memleketimizde şimdiye kadar hiçbir sergi bu kadar büyük bir merasimle açılmamıştır.”⁷⁶ ifadesini, düşünülen heyecanın yaratıldığını gösteren bir yorum olarak algılayabiliriz.

15.11.1936* tarihine kadar açık kalan sergide, elli bir küçük sanat şubesinin eserleri sergilenmiştir. Kılavuzdaki sıraya göre bu şubeler:

⁷⁵ Cumhuriyet, “Küçük san’atlar sergisini Yugoslavya Başvekili açacak”, 26 Birinciteşrin 1936, s.3. “Küçük san’atlar sergisi dün açıldı”, 29 Birinciteşrin 1936, s.1. Akşam, “Küçük sanatlar sergisi”, 26 Birinciteşrin 1936, s.2. Kurun, “Misafirimiz elişleri sergisini açtı”, 29 Birinciteşrin 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, “Elişleri ve küçük sanatlar sergisi”, 29 Birinciteşrin 1936, s.3. Ayın Tarihi, Sayı:35, 1-31 İlkteşrin 1936, s.15.

⁷⁶ Haber-Akşam Postası, “Elişleri ve küçük sanatlar sergisi”, 29 Birinciteşrin 1936, s.3.

* İktisat Vekâleti’nin hazırladığı kılavuzda, serginin bitişi olarak 13.11.1936 tarihinin verilmesine karşın gazete haberlerinden kapanışın 15.11.1936’da yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz., Ulus, “Bugün Elişleri Sergisinin son günüdür”, 15 Sontesrin 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, “Küçük sanatlar sergisi yarın kapanıyor”, 14 İkinciteşrin 1936, s.2.

“El Dokuması, Kadın Terziliği, Şapka, Gümüş Eşya, Saraciye, Deri işleri, Fırça, Tarak, Düğme, Plastik eşya, Bakır, Mermer ve Hacı Bektaş taşı mamulâtı, Halı, Broderi, Kadın Çamaşırı, Dantela, Oya, Tiftik, El Trikosu, Kehribar İşleri, Bıçakçılık, Tezhip, Sedef, Yorgancılık, Yazmacılık, Madeni Eşya, Oyuncak, Kutuculuk, Torna işleri, Oymacılık, Pirogravür, Toprak sanayii, Tel gömme, Van işi, Suni çiçek, Sepetçilik, Fil Dişi, Lületaşı, Çinicilik, Kıl Dokuma, Mine, Kaşıkçılık, Kuyumculuk, Kürkçülük, Fıçıcılık, Kürekçilik, Mücevhercilik, Yeni ve eski milli kostümler, İp ve halat, Keçe, Abajur, Afiş, Cam işleri ve Şekercilik”⁷⁷ tir.

Katılıma baktığımızda, başta İstanbul olmak üzere yurdun hemen her yerinden çeşitli kişi ve kuruluşların bulunduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede, kişisel katılım ağırlık taşımakla birlikte, yurdun çeşitli yerlerinden gelen Ticaret ve Sanayi Odası, Biçki Dikiş Yurdu, Kızılay, Terzihane, Akşam Kız Sanat Okulu, Kız Sanat Enstitüsü ve Mektebi, Cezaevi, Dokumacılar Cemiyeti, Pastahane ve Pasta Salonu, Ayakkabıcılar Cemiyeti, Esirgeme Derneği, Güzel Sanatlar Akademisi ve Yerli Mallar gibi kamu ve özel kuruluşların da ürünleri bulunmaktaydı. Sergiye kayıtlı toplam 3770 eser sergilenirken, bunların 207 tanesini başta Topkapı Müzesi olmak üzere çeşitli müzelerden alınan ve eski dönemlerdeki sanatları temsil eden örnekler oluşturmaktaydı.⁷⁸ Üç kısma ayrılan serginin ilk kısmı yeni eserleri, ikinci kısmı satış, son kısmı da eski eserlerin sergilendiği müze reyonunu içermekteydi.⁷⁹

El İşleri Sergisi'ne gerek yönetim kadrosu, gerekse halk önemli derecede ilgi göstermiştir. Açılıştan birkaç gün sonra Atatürk bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Celâl Bayar'a tebriklerini iletmiştir.⁸⁰ Ulus gazetesinde aktarıldığı kadarıyla, ziyaretçilerin sayısı otuz iki bini geçmiş dolayısıyla halkın ilgisi de büyük olmuştur. Ne var ki, bu yoğun ilgiye karşılık eşya satışları beklenen düzeyin çok altında gerçekleşmiştir. Bu düşüklüğün sebepleri olarak, yine Ulus gazetesindeki değerlendirmede, eserlerin pahalılığı, alışverişin son

⁷⁷ Birinci El işleri ve küçük sanatlar sergisi. Kılavuz. 29.10.1936-13.11.1936, s.VII-VIII.

⁷⁸ Aynı Eser, s.1-156.

⁷⁹ Cumhuriyet, “Küçük San'atlar sergisi dün açıldı.”, 29 Birinciteşrin 1936, s.7. Haber-Akşam Postası, “El ve ev işleri sergisi”, 9 Birinciteşrin 1936, s.3. Haber gazetesinde, müze bölümünün önemine: “Bu kısımla bizde el sanayiinin geçirdiği istihale ve tekamül safahatı görülebilecektir. Maamafih bu kısım için öyle eski eserler bulunmuştur ki bugün bu parçaları yapacak sanatkârlar maalesef yoktur.” sözleriyle dikkat çekilmekteydi.

⁸⁰ Ulus, “Atatürk El işleri ve küçük sanatlar sergisini ziyaret buyurdular”, 2 Sontişrin 1936, s.2. Kurun, “Atatürk elişleri sergisini şerefliendirdiler”, 2 İkinciteşrin 1936, s.2. Ayın Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.2.

güne bırakılması ve bazı eşyaların satılık olduğunun bilinmemesi gibi etkenler sayılmıştır.⁸¹

Sergi sırasında, daha önce ilan edildiği gibi katılan eserler arasından bir değerlendirme yapılmış ve dereceye girenlere parasal armağanlar verilmiştir. Ağırlığını bayan milletvekilleri ve asker eşlerinin meydana getirdiği jüri heyeti: "Saylav Bn. Esmâ, saylav Bn. Türkân, saylav Bn. Sabiha, saylav Bn. Şekibe, Bn. Celâl Bayar, Bn. Kılıç Ali, Bn. Genel Said, Bn. Rami, Bn. Kurdoğlu, Bn. Genel Naci, Bn. İsmail Müştak" isimlerinden oluşmuş ve jürinin başkanlığına Bn. Celâl Bayar getirilmiştir.⁸² Jüri heyetinin belirlenmesinden sonra üyeler çalışmalarına başlamış ve yapılan inceleme sonucunda kırk kişi yüzer lira ikramiye kazanırken, bu kişilerin içinden kurayla saptanan bir kişi iki bin liralık Atatürk, bir kişi bin beş yüz liralık hükümet, bir kişi de bin liralık Ankara ödülleri almış, ayrıca Beyoğlu Kız Sanat Mektebi ve beş sanatkâr da iki yüz elli liralık ödüllere sahip olmuştur.⁸³ Ödül ve madalya dağıtımı, serginin tamamlanmasından sonra İzmir, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde törenle yapılmıştır.⁸⁴

Birinci El İşleri Sergisi'nin başarılı olması da gözönüne alınarak Ekonomi Bakanlığı'ndan valiliklere gönderilen şu yazı, serginin gelenekleşmesi konusunu somutlaştırıyordu:

"Nisbeten dar bir zaman içinde birinci defa olarak hazırlanmış bulunan bu seneki sergiden alınan netice memnuniyet vericidir. Gelecek sergilerin, memleketimiz el işleri ve küçük sanatlarını daha kuvvetli bir şekilde gösterebilmelerini temin etmek en büyük arzumuzdur. Bu gayenin temini için şimdiden faaliyete geçilerek sanatkârlara yol gösterilmesi ve gazetelerle neşriyat

⁸¹ Ulus, "Sergide teşhir edilen eşyanın ne kadarı satıldı, biliyor musunuz?", 13 Sontesrin 1936, s.6. Sergiye yönelik ilgiyi yansıtan diğer haberler için bkz., Tan, "El San'atleri", 30 İlktesrin 1936, s.1. Kurun, "Küçük sanatlar ve elişleri sergisinde Sivas halıları", 9 İkinciteşrin 1936, s.6. Tan gazetesinden öğrendiğimiz kadarıyla, sergide satılamayan eşyaların bir piyango düzenlenerek sahipleri adına satılması yoluna gidilecektir. Bkz., Tan, "Elišleri sergisinde teşhir edilen eşyalar", 15 İkinciteşrin 1936, s.3.

⁸² Ulus, "Elišleri sergisinde", 7 Sontesrin 1936, s.2.

⁸³ Cumhuriyet, "El ve Ev sanayii sergisinde ikramiye alacak eşya", 10 İkinciteşrin 1936, s.2. Cumhuriyet, "Ankara Elişleri sergisinde", 21 İkinciteşrin 1936, s.8. Kurun, "Kısa Haberler", 11 İlktesrin 1936, s.4. Haber-Akşam Postası, "İkramiye alan sanatkârların isimleri", 21 İkinciteşrin 1936, s.4. Tan, "Mükâfat Alan San'atkârlar", 19 İkinciteşrin 1936, s.3. Başarı gösterenlere, derecelerine göre madalya verildiği gibi, armağan kazanan şahıs ve kurumlar için yine derecelerine göre birer diploma düzenlenmiştir. Bkz., T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, "Ankara el işleri ve küçük sanatlar sergisi", C:52, No:12, Birincikanun 1936, s.421-422..

⁸⁴ Endüstri, "Madalya ile taltif edilen küçük sanat erbabı", Yıl:22, Sayı:7, Mart 1937, s.167.

yapılması çok faydeli olacaktır. Gelecek sene açılacak sergiye daha geniş mikyasta iştirak etmeleri için sanatkârların teşvik edilmesini rica ederim.”⁸⁵

El İşleri Sergisi'nin bitmesinin ardından, bazı kişiler Ticaret Odası ve Türkofise eşyalarının kaybolduğu ya da kazaya uğradığı şeklinde şikâyetle bulunmuşlarsa da,⁸⁶ daha sonra, sergievindeki darlık nedeniyle bazı eşyaların sergilenememesinden dolayı böyle bir yanlış kanının uyandırdığı eşyaların eksik olmadığı anlaşılmıştır.⁸⁷ Kasım ayının sonuna doğru, sergilenen eşyaların Ankara sergieviden alınması yönünde bir çağrı yapılmış⁸⁸ ve örnekler, başta katılımın en çok olduğu İstanbul olmak üzere yerlerine gönderilerek sahiplerine dağıtılmaya başlanmıştır. İstanbul'dan katılan eşyalar sergi esnasında ya da dönüş sırasında bazı hasara uğramışlarsa da hepsi sigortalı olduğundan zararın karşılanacağı ifade edilmiştir.⁸⁹

Basının El İşleri Sergisi'ne yönelik ilgisi açılıştan sonra da devam etmiştir. Yapılan yorumlar, daha önceki süreçte olduğu gibi hem serginin önemi üzerinde odaklanmakta, hem de küçük sanat politikalarına yönelik öneriler getirmekteydi. Örneğin, İktisat Vekili Bayar'ı yaptığı öncülük, Başvekil İnönü'yü de konuyu sahiplenmesi açısından öven Yunus Nadi, serginin çok güzel ve faydalı olduğuna değinmekte ve tezhip, oya ve gümüş işleri ile Hereke fabrikasınca yapılan eski kumaş ve halı sanatının korunmasını teklif etmekteydi.⁹⁰ Fazıl Ahmed Aykaç da, yazılarında, Ekonomi Bakanlığı'nın çabalarını övüyor ve gerçekleşen sürecin gerçek bir sergi niteliğine uyduğunu belirtiyordu. Yapılan çalışmanın, küçük sanatların büyük sanayi tarafından yok edilmeyeceğini aksine bir teşvik ortamının yaratılacağını ortaya koyduğunu kaydeden yazar, ülke ekonomisindeki verilerin de bu teşviki zorunlu kıldığını sözlerine ekliyordu.⁹¹

⁸⁵ Endüstri, “Önümüzdeki küçük sanatlar sergisine hazırlık”, Yıl:22, Sayı:7, Mart 1937, s.167.

⁸⁶ Haber-Akşam Postası, “El işleri sergisine gönderilen Bir kısım eşya kayıplara karışmış!”, 20 İkinciteşrin 1936, s.1.

⁸⁷ Haber-Akşam Postası, “Bazı eşyalar neden kayıp sanıldı?”, 22 İkinciteşrin 1936, s.6. Cumhuriyet gazetesinde de, eşyaların henüz iade edilmediği dolayısıyla kayıp haberlerinin asılsız olduğu vurgulanmıştır. Bkz., Cumhuriyet, “Tekzip edilen Asılsız haberler”, 23 İkinciteşrin 1936, s.3.

⁸⁸ Ulus, “Elişleri ve küçük sanatlar sergisi komiserliğinden”, 25 Sontesrin 1936, s.9.

⁸⁹ Cumhuriyet, “Elişleri sergisine gönderilen eşya”, 8 Birincikanun 1936, s.2. “Küçük san'atler sergisinde teşhir edilen eşya”, 24 Birincikanun 1936, s.2. Kurun, “Kısa Haberler”, 9 Birincikanun 1936, s.4.

⁹⁰ Yunus Nadi, “Muvaffak bir eser: El ve Ev san'atları sergisi”, Cumhuriyet, 4 İkinciteşrin 1936, s.1.

⁹¹ Fazıl Ahmed Aykaç, “Sergi Etrafında”, Cumhuriyet, 8 İkinciteşrin 1936, s.3. “Elişleri ve Küçük San'atler Sergisi”, 11 İkinciteşrin 1936, s.3. “El İşleri ve Küçük San'atler Sergisi”, 15 İkinciteşrin 1936, s.3.

Dr. Orhan Conker, istatistiklerle, Türkiye ve dünyada büyük sanayi ile birlikte küçük sanayinin de önem taşıdığını aktardıktan sonra, küçük sanayie yapılacak yardımın faydalarını sıralıyordu. Buna göre, büyük sanayie yararlı elemanların yetişmesi, ülkenin her yanına yayılmış güçlü bir orta tabakanın sayesinde savaş gibi durumlarda gereken maddelerin kolayca sağlanabilmesi ve arazisi verimsiz yerlerde oturan vatandaşlara, çiftçilere ve şehirlerdeki fakir ailelere ek iş temin edilmesi bu yardımın en kayda değer kazanımları arasındaydı.⁹²

Yaşar Nabi, alınacak tedbirler açısından önemli bir ilk adım atıldığını söyleyerek fikir aktarımına katılırken,⁹³ Falif Rıfkı Bey de, serginin ve ardından toplanacak kongrenin öncülüğünde alınacak tedbirlerin salt ekonomik açıdan değil sanatsal ve kültürel açılardan da küçük sanatların gelişimine hizmet edeceğini öne sürmekteydi.⁹⁴ Ulus gazetesinde röportaj biçiminde çıkan ve çeşitli küçük sanat erbaplarıyla yapılan görüşmelere yer verilen yazılarda da, hem serginin başarısı ve küçük sanatların tanıtımı ön plana çıkarılıyor, hem de sanatkarların taleplerine dikkat çekiliyordu. Bu taleplerde öne çıkan ana konular, doğal olarak, teşkilatsızlık ve sermaye eksikliği noktalarında yoğunlaşıyordu.⁹⁵

Sadri Ertem, Kurun gazetesi sütununda olumlu izlenimleriyle birlikte, ilk sergideki birtakım eksiklerin ikinci ve üçüncü sergilerde giderileceğine değinmekte,⁹⁶ Asım Us da, daha önceki süreçte salt büyük sanayinin himaye edilerek küçük sanayinin sahipsiz kaldığını ancak serginin açılmasıyla bu olumsuzluğun son bulduğunun altını çizmektedir. Sergiye katılan eserlerin kalite ve güzelliği, Celâl Bayar'ın öncülüğünde harcanan çabaların ne denli haklı olduğunu ortaya koyduğu gibi, himaye edilecek birçok küçük sanat şubesi, vatandaşlar açısından olduğu kadar ülke açısından da bir kazanım teşkil edecektir.⁹⁷

⁹² Orhan Conker, "Küçük sanayinin milli ekonomideki ehemmiyeti", Ulus, 31 İkteşrin 1936, s.5.

⁹³ Yaşar Nabi, "El işleri ve küçük sanatlar sergisi", Ulus, 1 İkinciteşrin 1936, s.2. Aynı gazetede, daha önce çıkan bir başka övgü ve destek yazısı için bkz., Nurettin Artam, "Bugün açılan sergi", Ulus, 28 İkteşrin 1936, s.2.

⁹⁴ Aynı Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.50-51.

⁹⁵ Ulus, "Türkün sanat dehasına boyun eğmemiş malzeme yoktur", 5 Sontesşrin 1936, s.6. "Modernleşen kehribarcılık", 6 Sontesşrin 1936, s.6. "Fildişi oymacılığının kalkınması kabil mi?", 8 Sontesşrin 1936, s.6. "Kendi kendini yetiştiren bir sanatkar", 10 Sontesşrin 1936, s.5-6. "200 liralık bir atelye 200 bin liralık bir fabrika ile rekabet edemez!", 12 Sontesşrin 1936, s.5-6.

⁹⁶ Sadri Ertem, "El san'atları sergisi", Kurun, 3 İkinciteşrin 1936, s.5.

⁹⁷ Asım Us, "Devlet küçük sanayii de himayesine alıyor", Kurun, 10 İkinciteşrin 1936, s.1.6.

Salâhattin Güngör, Kızılay Kadınları Çalıştırma Cemiyeti ve kız sanat mekteplerinden örnek vererek, İktisat Vekâleti'nin bu sergiyi açmakla ölü hale gelmiş bulunan birçok küçük sanatın canlanmasına yol açtığını yazmış,⁹⁸ Tan gazetesinde yer bulan bir değerlendirmede de, %80'inini İstanbul'lu sanatkârların meydana getirdiği bu serginin Ankara'dan sonra İstanbul'a nakli, ya da Halkevlerinden birinde veya Matbuat Cemiyeti Lokali'nde sergilenmesi önerilmiş ve küçük sanat kesiminin önemli bir talebi gözönüne alınarak şu dilekte bulunulmuştur:

“Bu sanatkârların en büyük endişesi onların işçi adını verdikleri sanatkâr yetişmesinin kontrol altında bulunmamasıdır.

Onlar san'atlarının ilerlemesi için gece san'at dersleri açılmasını ve her san'atta usta çıkmak için muayyen bir imtihandan geçilmesini istemektedir. Esnaf cemiyetlerinin belki de bellibaşlı işi bu olabilir. Gönül istiyor ki bu cemiyetler yalnız dahili seçim veya merasim işleri gibi meşgalelerden ziyade bu noktalara ehemmiyet verebilirler. Acaba esnaf cemiyetlerini bu noktada faaliyete geçirecek nizami bir teşebbüste bulunulamaz mı?”⁹⁹

Son olarak, İstanbul'daki iş kesiminin fikirlerini yansıtmaya adına önem taşıyan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nda çıkan yazılarda da, yapılan işin başarısı üzerinde odaklanılmaktadır. İkinciteşrin 1936'da çıkan sayıda: “Memleketin küçük san'atlar erbabına karşı Cumhuriyetimizin gösterdiği yüksek alâka ve himaye milli iktisat hayatımızda her gün görülen kutlu hâdiselerin en mühimleri arasında yadedilmeğe değerlidir.”¹⁰⁰ cümlesiyle iktidarın desteğine dikkat çekilmektedir. Derginin bir sonraki sayısında da, Türkiye'nin hemen her yerinden katılım olması başarının delili olarak sunulurken, daha önce açıklandığı şekliyle stand ve dekorasyon da dahil olmak üzere tüm masrafların İktisat Vekâleti'nce karşılandığı belirtilmekte ve gelecek yılki serginin çok daha başarılı olacağına kesin gözüyle bakılmaktadır.¹⁰¹

Görüldüğü gibi, El İşleri Sergisi'nin temel misyonu olan kamuoyunun dikkatini küçük sanatlara çekme düşüncesi, basının yoğun desteğiyle beraber gerçekleştirilmiştir. Temsiliyet bağlamı açısından da, ülkedeki küçük sanat sektörünün temsil edildiğini söylemek mümkündür. Tüm bu olguları bir arada değerlendirerek şu saptamayı yapabiliriz: sergi, küçük sanatların kalkınmasına

⁹⁸ Salâhattin Güngör, “El işleri sergisi için son hazırlık”, Tan, 1 İlkteşrin 1936, s.9.

⁹⁹ Tan, “Küçük sanatkârlar”, 22 İkinciteşrin 1936, s.2.

¹⁰⁰ T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, “Küçük Sanatlara karşı Cumhuriyetimizin derin alakası”, C:52, No:11, İkinciteşrin 1936, s.390.

¹⁰¹ T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, “Ankara el işleri ve küçük sanatlar sergisi”, C:52, No:12, Birincikanun 1936, s.421-422.

dair politikaların tartışılıp belirlenmesine ilişkin altyapıyı meydana getirmektedir. El İşleri Sergisi sayesinde ilk defa böylesi geniş ve resmi bir katılımı toplanma şansı bulan sanatkârlar, birbirlerini tanıma ve görüş alışverişinde bulunma olanağını yakaladıkları gibi, serginin ardından yapılacak kongrede de ortak şekilde sıkıntı ve taleplerini yansıtabileceklerdir. Nitekim, bu taleplerin genel hatları özellikle basın aracılığıyla sergi esnasında da ortaya konmuş durumdadır. Sonuçta, Birinci El İşleri Sergisi'ni, temel hedefini büyük ölçüde yerine getiren başarılı bir eylem olarak değerlendirmek yanlış değildir. Keza, 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren, tek parti iktidarının, toplumsal gelişim düzeyi ve sanayileşme hamlesini yakından ilgilendiren ve etkileyen küçük sanatlara ait acil sorunların çözümlenmesi konusunda ciddi biçimde eğilmeye başladığını söylemek de doğru bir tespit olacaktır.

Küçük Sanatlar Kongresi

El İşleri Sergisi'nin tamamlayıcı bir unsuru olarak planlanan Küçük Sanatlar Kongresi'ne yönelik çalışma süreci, tespit edildiği kadarıyla, Ekim ayının başından itibaren başlamış ve sergi çalışmaları içiçe geçmiş şekilde devam etmiştir. Daha önce aktarıldığı üzere, Ekim ayının ilk haftasında İktisat Vekâleti Sanayi Umum Müdürü B.Sabri İstanbul'a gelmiş ve küçük sanat sahiplerinin düşüncelerini almıştır. Bu görüşmeler esnasında, küçük sanatkârlar yardım talep etmiş ve: "...Avrupadan getirilip burada işlenen maddeleri kendilerinin daha güzel yaptıklarını ve bu iptidai maddelerin de memleketimizde bulunduğunu..."¹⁰² söylemişlerdir. Sabri Bey'in ardından, Sanayi Umum Müdür muavini Samed Ağaoğlu da İstanbul'a gelerek, hem küçük sanatlar, hem de esnaf teşekkülleri kanun için bir altyapı oluşturmak amacıyla küçük sanat kesimine yönelik incelemelerde bulunmuş ve hazırladığı bir raporla Ankara'ya dönmüştür.¹⁰³ Samed Bey İstanbul'da: "...fırıncılar, biskuit amilleri, sıvacılar, dokumacılar, marangozlar, ayakkabıcılar, musiki aleti yapanlar, ekmekçiler, terziler, bakkallar ve şekerçiler, sarraçlar, yorgancılar ve kasapların dileklerini, şikâyetlerini dinlemiş ve kendilerine bazı şeyler sormuştur."¹⁰⁴ Bu çalışmaların dışında, kongre hazırlıklarını organize etmek

¹⁰² Akşam, "Küçük sanatlar", 4 Teşrinievvel 1936, s.3.

¹⁰³ Cumhuriyet, "Küçük sanayi kanununa hazırlık", 7 Birinciteşrin 1936, s.2. "Küçük san'atlar üzerinde yapılan tetkikler", 9 Birinciteşrin 1936, s.3. Akşam, "Küçük sanat erbabının dilekleri" 7 Teşrinievvel 1936, s.3. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 6, 9 Birinciteşrin 1936, s.2.

¹⁰⁴ Akşam, "Küçük sanat erbabile temaslar bitti", 9 Teşrinievvel 1936, s.3.

amacıyla bir komisyon kurulmuş ve ilk toplantısını 25 Birinciteşrin 1936 tarihinde Sanayi Umum Müdürü'nün başkanlığında yapmıştır.¹⁰⁵

Bu çalışmaları takiben, 24 İlkteşrin 1936 tarihli Ulus gazetesinde, ayın ikisinde: "...Ankarada küçük sanatkârlarımızın iktisadi ve içtimai vaziyetlerini tetkik etmek, alınması lâzım gelen tedbirleri hazırlamak ve küçük sanatlar kanununun ana hatlarını görüşmek üzere..."¹⁰⁶ Küçük Sanatlar Kongresi'nin düzenleneceği haberi verilmiştir. Gazetenin 3 Sontesşrin 1936 tarihli sayısında da, kongrede küçük sanat sahiplerinin koruma politikalarına ilişkin görüşlerini özgürce açıklayacakları, İktisat Vekâleti'nin hazırladığı kanun projesinin tartışılacağı belirtilmiştir ve: "İktisad Vekâleti bu suretle, Cumhuriyet bayramında açılan el işleri ve küçük sanatlar sergisi ile başlamış olduğu, küçük sanatları ve el işçilerini himaye hareketini ilerletmiş olacaktır."¹⁰⁷ denilerek kongrenin sergiyi tamamlayıcı rolü üzerinde durulmuştur.

Akşam sütunlarında çıkan haberlerde de, küçük sanatları destekleyecek kredi kooperatiflerinin kurulması, modern araçların kullanımı ve çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ve çalışma şartları gibi konuların kongrede gündeme geleceği söyleniyor¹⁰⁸ ve:

"Ankarada açılmış bulunan küçük sanayi sergisi için memleketin her tarafından nümune seçmek üzere tedkikat yapılırken çok nadide sanatlara tesadüf edilmiş ve bunları yapan sanatkârlar gerek teşvik görmemekten ve gerek sanatlerini tanıtamadıkları için kıyıda köşede kaldıklarından şikâyet etmişlerdir. Kongrede temas edilecek başlıca mevzular arasında bu da vardır."¹⁰⁹ sözleriyle gündeme ait içerik tamamlanıyordu.

Hazırlıklar kapsamında, İktisat Vekâleti telgraf yoluyla ticaret odalarına bir genelge göndermiş ve bölgelerindeki küçük sanatların genel durumu, eğitim

¹⁰⁵ Cumhuriyet, "Küçük san'atler kongresi", 25 Birinciteşrin 1936, s.3. Kurun, "Küçük Sanatlar Kongresi", 25 Birinciteşrin 1936, s.2.

¹⁰⁶ Ulus, "El ve ev işleri sergisi", 24 İlkteşrin 1936, s.2.

¹⁰⁷ Ulus, "El işleri ve küçük sanatlar kongresi toplanıyor", 3 Sontesşrin 1936, s.1. Kurun gazetesindeki haberde: "Kongrede küçük san'atlarla sanatkârlarının bugünkü vaziyetleri, çalışma şartları, satış fiyatlarına dair bir rapor hazırlanacak, bundan sonra, evvelce hazırlandığı yazılan küçük sanatlar kanun projesi tetkik edilecektir." şeklindeki bir açıklamayla kongrenin gündemi aktarılmaktaydı. Bkz., Kurun, "Küçük sanatlar kongresi", 12 İkinciteşrin 1936, s.2.

¹⁰⁸ Akşam, "Küçük sanatlar", 4 Teşrinisani 1936, s.3. "Küçük sanayi erbabının dilekleri", 7 Teşrinisani 1936, s.5. "Küçük sanayi kongresi", 11 Teşrinisani 1936, s.3.

¹⁰⁹ Akşam, "Küçük sanatlar", 4 Teşrinisani 1936, s.3.

seviyesi, alım-satım işleri ve vergi gibi sosyo-ekonomik verileri içeren bir raporu ayın yirmisine kadar hazırlamalarını istemiştir.¹¹⁰

Bu çerçevede Edirne ticaret odası başkanı Rıfat Bey'in başkanlığında bir toplantı yapılarak küçük sanat kesiminin ihtiyaç ve dilekleri belirlenmiş ve kongreye katılacak üyeler seçilmiştir.¹¹¹ Çalışmaların en yoğun olduğu yer ise, hiç kuşkusuz, en çok katılım potansiyeline sahip bulunan İstanbul'dur. İstanbul Ticaret Odası tarafından düzenlenecek rapor ve gidecek on beş üyenin saptanması için her gün yüze yakın küçük sanayi erbabı odaya davet edilerek fikirleri alınmıştır. Ayrıca, memurlar aracılığıyla yerinde incelemeler yapılarak toplamda beş yüzden fazla sanayicinin dilekleri tespit edilmiş ve bu şekilde meydana getirilen rapor Ankara'ya gönderilmiştir. Seçilen on beş üye de, Ekim'in ilk haftasından itibaren kendilerine ayrılan yetmiş liralık yol ödeneği ile Ankara'ya gitmeye başlamıştır.¹¹²

Kongreye, İstanbul sanatkârları adına katılacak on beş delegenin mesleki dağılımı şu şekildeydi: sanatkârlar cemiyetinden ayakkabıcı Abdullah Vahdi, sanatkâran cemiyetinden saraç Abdülvahid, marangozlar cemiyetinden Fuad, dokumacı, yazmacı, işlemeci cemiyetinden Yahya, terziler cemiyetinden Mustafa Sami, fırıncılar cemiyetinden Ahmed Rıza, yorgancılardan Hasan, şekerciler cemiyetinden Kâzım, bıçakçı Mukbil usta, madeni eşya sanatkârı Mustafa, kuyumcu Ahmed Celâleddin, plâstik eşyacı Hayreddin, derici Ahmed, mücellit Ali Rıza ve yazmacı Mustafa. Şekerciler cemiyeti adına kongreye gidecek olan Kâzım hastalığı nedeniyle çalışmalara iştirak edemezken, üyelerle beraber İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Kâtibi Cevad Düzenli ve odanın esnaf şubesi müdürü Kâzım Yorulmaz da Ankara'ya gitmişti.¹¹³

¹¹⁰ Cumhuriyet, "Küçük san'atlar kongresi", 25 Birinciteşrin 1936, s.3. Haber-Akşam Postası, "Küçük sanatlar kongresine hazırlık", 25 Birinciteşrin 1936, s.3. "Küçük sanayi erbabı toplantılar yapacak", 27 Birinciteşrin 1936, s.2. Ulus, "Küçük sanatlar kongresine hazırlık", 4 Sontesşrin 1936, s.2. Tan, "Küçük San'atları Himaye", 4 İkinciteşrin 1936, s.3.

¹¹¹ Ayın Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.3. Ulus, "Küçük sanatlar kongresine Edirne'de hazırlık", 5 Sontesşrin 1936, s.2.

¹¹² Akşam, "Küçük sanat kanunu", 28 Teşrinievvel 1936, s.3. "Küçük sanayi", 2 Teşrinisani 1936, s.6. "Küçük sanatlar", 4 Teşrinisani 1936, s.3. "Küçük sanayi erbabının dilekleri", 7 Teşrinisani 1936, s.5. "Küçük sanayi kongresi", 11 Teşrinisani 1936, s.3. Cumhuriyet, "Küçük san'atlar kongresine hazırlık", 28 Birinciteşrin 1936, s.4. "Küçük san'atlar", 1 İkinciteşrin 1936, s.2. "Küçük san'atlar kongresine hazırlık", 5 İkinciteşrin 1936, s.3. "Küçük san'atlar kongresi", 6 İkinciteşrin 1936, s.2. "Küçük san'atlar kongresi", 10 İkinciteşrin 1936, s.2. Kurun, "Küçük San'atlar Kongresine Gidecek Murahhaslar", 4 İkinciteşrin 1936, s.4. "Kısa Haberler", 6 İkinciteşrin 1936, s.4. "Küçük sanatlar kongresi", 11 İkinciteşrin 1936, s.4.

¹¹³ T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, "Küçük Sanatlara karşı Cumhuriyetimizin derin alakası", C:52, No:11, İlkteşrin 1936, s.391. Haber-Akşam Postası, "Küçük sanatlar

Vilayetlerden seçilen üyelerin ve oluşturulan raporların Ankara'ya ulaştırılmasını takiben, kongre umumi kâtipliğinden, Küçük Sanatlar Kongresi'nin 12 İkinciteşrin 1936 Perşembe günü saat onda Ankara Yenişehir'deki İktisat Vekâleti konferans salonunda toplanacağı bildirilerek, üyelerin, ilgililerin ve arzu eden milletvekillerinin belirlenen saatte kongre binasında hazır bulunmaları istenmiş ve İktisat Vekili Celâl Bayar'ın açılış saatinde Ankara radyosunun da yayımlayacağı bir konuşma yapacağı belirtilmiştir. Tebliğin ardından, Küçük Sanatlar Kongresi belirtilen gün ve saatte 146'sı çeşitli illerden gelen 228 üyenin katılımı ve Bayar'ın açılış konuşmasıyla çalışmalarına başlamıştır.¹¹⁴

İktisat Vekili Bayar'ın konuşması, yönetimin küçük sanatlara bakışını birinci ağızdan sergilemesi adına önem taşımaktadır. Sözlerine, Vekâlet bünyesinde küçük sanatlarla ilgili çalışmalar yapmak üzere bir büro kurulduğunu belirterek başlayan vekil, durumu daha iyi tespit etmek ve yapılması gerekenleri plânlı hale getirmek için de bir sergi ve kongrenin düzenlendiğini sözlerine eklemektedir.¹¹⁵ Kapsamlı bir istatistik yayımlanmamasına rağmen pek çok kişinin küçük sanatlarla ilgilendiğini söyleyerek konuşmasını sürdüren Celâl Bey: "Bu vatandaşlarımız yüksek bir zevkle, meslek aşkile çalışmakta, ayakta durmak için çırpınmaktadırlar. Mesailerinin mükâfatını arzu ettiğimiz şekilde göremiyorlar. Emelimiz, emeklerini iç piyasada ve mümkün olanlarını da dış piyasada kıymetlendirmektir."¹¹⁶ diyerek hem genel anlamıyla "resmi" bir tespit yapmakta, hem de ana politikaya ilişkin ipucu vermektedir.

Konuşmanın ilerleyen bölümünde, büyük sanayi politikası takip edilirken küçük sanatları ihmal etmek gibi bir hataya asla düşülmediği kaydedilmekte ve küçük sanatların teşvik ve himaye konusunun maddi ve manevi esaslar dahilinde ele alınacağı belirtilmektedir.¹¹⁷ Bu çerçevede, yaşanan problemlerin

kongresine İstanbuldan on beş murahhas gidiyor", 5 İkinciteşrin 1936, s.3. Haber gazetesindeki isimlerde küçük farklılıklar söz konusudur.

¹¹⁴ Aynı Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.6. Ulus, "Küçük sanatlar ve elişleri kongresi", 12 Sontesrin 1936, s.1-2. "Küçük sanatlar ve elişleri kongresi dün açıldı", 13 Sontesrin 1936, s.1,5-6. Akşam, "Küçük sanatlar kongresi açıldı", 13 Teşrinisani 1936, s.1,5. Kongrenin hemen öncesindeki haberlerde, katılımcı sayısının tahminen 150 civarında olacağı yazılıyordu. Bkz., Akşam, "Küçük sanatlar kongresi", 12 Teşrinisani 1936, s.1. Cumhuriyet, "Küçük san'atlar kongresi bugün açılıyor", 11 İkinciteşrin 1936, s.2. Kurun, "Küçük Sanatlar kongresi", 12 İkinciteşrin 1936, s.2.

¹¹⁵ Küçük San'atlar kongresinde İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın nutukları, İstanbul: T.C. Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosu Yayın Sayısı:35, 1937, s.8-9.

¹¹⁶ Aynı Eser, s.9-10.

¹¹⁷ Aynı Eser, s.10-11.

biraz daha ayrıntılı ve öncelikli boyutu ile düşünülen çözüm yolu şu sözlerde karşılığını bulmaktadır:

“Pratik olarak işi ele aldığımız zaman ilk ağızda bu kollarda çalışan vatandaşların sermaye noksanını görüyoruz. Bu vatandaşlara sermaye vadetmek doğru bir hareket olamaz. Fakat hiç olmazsa muhtaç oldukları krediyi kolay, ucuz ve bol olarak temin çarelerini ihzara mecburuz ve ihzar edeceğiz.

Bazı san’atkârlarımız büyük mahrumiyet içinde çalışmaktadırlar. San’atlarını icra edebilmek için muhtaç oldukları iptidai maddeleri bile tedarikten acizdirler. Mesailerinde başkaları hesabına ayırmıya mecbur oldukları pay, kendi paylarından büyüktür. Biz alacağımız tedbirlerle san’atkârlarımızı teşkilatlandırmak, muhtaç oldukları iptidai maddeleri kendi teşkilâtları vasıtasile temin etmek istiyoruz. İstihsale ait tedbirleri ittihaz ettikten sonra yapacağımız teşkilâta satışlara rehberlik vazifesini vereceğiz. El işleri ve küçük san’atlar mamulâtının satış kıymeti bulunması bu işlere kendini vermiş vatandaş için kazanç vasıtası olması ve ihraz kabiliyeti olanların milli bir ihracat kolu halinde muntazaman inkişaf etmeleri lâzımdır.”¹¹⁸

İhracata yönelik bu gelişimin sağlanması için de, Vekâlet bünyesinde, ressam ve teknisyenlerden meydana gelecek bir teşkilat kurulacaktır. Teşkilâtın görevi, sanatsal, kültürel ve ekonomik açılardan en iyi modelleri tespit ederek bunları en ekonomik üretim tekniği ile ilgililere aktarmak olacak ve tüm sanatkârlar hiçbir maddi külfet altına girmeden bu hizmetten yararlanabilecektir. Ayrıca, çeşitli sergiler aracılığıyla Türk sanatının en güzel modelleri düzenli şekilde sergilenecek ve başarılı olanlar mükâfatlandırılacaktır.¹¹⁹

Bayar, sözlerini kongrede alınacak kararların hayata geçirileceğine dönük bir mesajla noktalamaktadır: “Müzakereleriniz ve kararlarınız kemali dikkatle takib edilecek, nazarı itibara alınacaktır. Bunlardan kanun şekline konması icab edenler, proje halinde milli hakimiyeti temsil eden Büyük Millet meclisine arzolanarak kanuni şekil almalarına delâlet edilecektir.”¹²⁰

Kongrenin devam ettiği süreçte, Başvekil İsmet İnönü de delegelere hitaben kısa bir konuşma yapmıştır. Başvekil, açıklamasına El İşleri Sergisi’ni överek başlamış ve hem sergi, hem de kongre işinde yaptığı öncülükten dolayı

¹¹⁸ Aynı Eser, s.12-13.

¹¹⁹ Aynı Eser, s.13-14.

¹²⁰ Aynı Eser, s.14. Celâl Bayar’ın açılış konuşmasını veren gazete örnekleri için bkz., Ulus, “Küçük sanatlar ve elişleri kongresi dün açıldı.”, 13 Şontışrin 1936, s.1,5. Akşam, “Küçük sanatlar kongresi açıldı”, 13 Teşrinisani 1936, s.1,5. Tan, “Küçük san’at sahipleri kredi bulacak”, 13 İkinciteşrin 1936, s.1,3.

Celâl Bayar'a teşekkür ve minnetlerini sunmuştur.¹²¹ İnönü, kongrenin misyonunu ve yapılması gerekeni ise şu şekilde ortaya koymuştur: "İstiyoruz ki sizin ihtiyaçlarınız ve san'atlarınızda ilerlemenize yardım edecek iyi tedbirler bulalım. Bu sahada başlıca vazife size düşer. İhtiyaçlarınızı iyi anlatmalısınız. Hükûmete tatbiki mümkün ve kolay olan tedbirleri teklif edin."¹²²

İsmet Bey, konuşmasını küçük sanat sahibi kişilerin ülke adına taşıdığı değeri ön plana çıkartarak ve kongrenin birçok faydalı sonuçlar yaratacağına olan inancını dile getirerek sona erdirmiştir.¹²³

Tüm bu süreç gösteriyor ki, El İşleri Sergisi'nin yarattığı heyecanlı ortam üzerinde toplantılarına başlayacak olan Küçük Sanatlar Kongresi, bu heyecanın tartışmalara ve kapsamlı politik kararlara aktarılmak istendiği bir platformdur. Gerek hazırlık çizgisindeki ciddi çaba ve raporlar düzeyine varan ayrıntılı incelemeler, gerekse ekonomi politikalarının başındaki iki ismin açıklamaları kongrenin bu misyonu belirginleştirmektedir. Anlaşılan o ki, başta en büyük şikâyet unsurları olan kredi ve teşkilat konuları gündeme gelecek ve hayata geçirilecek politikalar somutlaştırılacaktır. İktisat Vekili'nin söylediği gibi, ülkenin yaşadığı kaynak sıkıntısı sanat kesimine doğrudan sermaye aktarımını olanaklı kılmadığından, daha farklı yöntemler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, yine Celâl Bayar'ın, bazı küçük sanat şubelerinin ihracat potansiyellerinin gözönünde tutulacağını söylemesi, bu sanayinin ülkeye ihracat geliri sağlayacak düzeyde önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu potansiyelin gündeme taşınması, elbette ki, iktidarın uzun dönemli projeksiyonunu yansıtmaya yanında, küçük sanayilerin devamlılığı bakımında da kayda değer bir gelişmedir.

Celâl Bayar'ın açılış konuşmasını takiben başlayan Küçük Sanatlar Kongresi'nin ilk gününde reis vekillikleri ve katiplik seçimleri yapılmıştır. İzmir milletvekili Rahmi ve Tekirdağ milletvekili Şakir Kesebir reis vekili, İstanbul ve İzmir'den Kâzım, Eskişehir'den Oğuz ve İçel'den Ali Galip kongre katipleri olarak seçilmiştir. Bunun ardından, küçük sanatlar hakkındaki genel rapor okunmuş ve gündeme sunulan kanun projeleri ve tekliflerini gözden geçirmek üzere kanun, kredi ve tedrisat, toprak, taş ve plastik eşya, mensucat ve

¹²¹ Küçük San'atlar kongresinde İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın nutukları, s.5.

¹²² Aynı Eser, s.5-6.

¹²³ Aynı Eser, s.6-7. İsmet İnönü'nün nutkunun gazetelerden takibi için bkz., Cumhuriyet, "Küçük san'atlar kongresi çalışmakta devam ediyor", 15 İkcinciteşrin 1936, s.1,8. Ulus, "Başbakanımızın küçük sanat sahiplerine teşvik edici sözleri", 15 Sontesşrin 1936, s.1-2. Tan, "Küçük sanatlar murahhaslarile hasbihal", 15 İkcinciteşrin 1936, s.3.

elbise, deri ve kimya, matbaacılık ve kâğıtçılık ile maden inceleme başlıkları altında toplanan altı encümen kurularak incelemelere geçilmiştir.¹²⁴

Haber gazetesi yazarı Ömer Köstem, encümenlerin çalışma kapsamını şöyle açıklamaktadır:

“Kanuni kredi ve tediyat encümeni umumi vaziyeti hazırlanmış bulunan kanun projesini tetkik edecektir. Sanat içtimaları ise ait buldukları kısımlar hakkında şu bakımlardan tetkikatta bulunacaklardır:

Eski durum, bugünkü umumi durum, memleketteki tevsi şekli, piyasa şartları, kredi, vergi. Günlük ve senelik kazanç, yetiştirme şartları, iptidai madde tedariki, çalışma şekil ve vasıtaları, standardizasyon, teşkilâtlandırma, inkişaf ve yaşama şart ve kabiliyetleri sıhhi ve içtimai vaziyet, dilekler.”¹²⁵

Encümen üyeleri, faaliyetlerini belirlenen gündem kapsamında devam ettirdikten sonra,¹²⁶ Küçük Sanatlar Kongresi 16 Senteşrin 1936 günkü oturumuyla sona ermiştir. İzmir milletvekili Rahmi Köken ve Tekirdağ milletvekili Şakir Kesebir’in başkanlıklarında yapılan oturumun ilk celsesinde, encümenlerden gelen raporlar üzerinde tartışmalar yapılmış ve bu raporlar dileklerle birlikte kongre umumi kâtipliğine verilmiştir. İkinci ve son celsede ise, Cumhurbaşkanı Atatürk, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve Başvekil İsmet İnönü tarafından gönderilen cevap telgrafları okunmuştur.¹²⁷ Kongrenin bitmesinden sonra, şükran ve memnuniyetlerini belirten delegeler de vilayetlerine dönmeye başlamıştır.¹²⁸

¹²⁴ Ayın Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.6. İlk gün çalışmalarıyla ilgili gazete haberleri için bkz., Cumhuriyet, “Küçük san’atlar kongresi dün Ankarada açıldı”, 13 İkinciteşrin 1936, s.1,7. Kurun, “Küçük sanatlar kongresi”, 13 İkinciteşrin 1936, s.1,6. Kurun’da verilen habere göre, encümen seçimleri esnasında, Konya milletvekili Cemal Bey’in lokantacılığın da küçük sanatlar arasında yer almasına ait dilek ve teklifi kabul edilmiştir. Ulus ve Haber gazetelerinde, encümen sayısı gıda encümeni de eklenerek yedi şeklinde aktarılmıştır. Bkz., Ulus, “Küçük sanatlar ve elişleri kongresi dün açıldı”, 13 Senteşrin 1936, s.5-6. Ömer Köstem, “Verilen kararlar kanunlaştırılacak”, Haber-Akşam Postası, 12 İkinciteşrin 1936, s.4.

¹²⁵ Ömer Köstem, “Verilen kararlar kanunlaştırılacak”, Haber-Akşam Postası, 12 İkinciteşrin 1936, s.4.

¹²⁶ Ulus, “Küçük sanatlar kongresi”, 14 Senteşrin 1936, s.1. Akşam, “Küçük sanatlar”, 14 Teşrinisani 1936, s.2.

¹²⁷ Ayın Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.9. Ulus, “Küçük sanatlar ve elişleri kongresi dün kapandı”, 17 Senteşrin 1936, s.1-2. Cumhuriyet, “Ankarada küçük san’atlar kongresi sona erdi”, 17 İkinciteşrin 1936, s.3. Kurun, “Küçük sanatlar kongresi dağıldı”, 17 İkinciteşrin 1936, s.2.

¹²⁸ Ulus, “Küçük sanatlar kongresine gelen delegeler”, 19 Senteşrin 1936, s.2. İstanbul delegelerinin dönüşü için bkz., Haber-Akşam Postası, “Küçük Haberler: İçeride”, 19 İkinciteşrin 1936, s.2.

Küçük Sanatlar Kongresi gündeminin en önemli konusu, hiç şüphesiz İktisat Vekâleti'nce hazırlanan rapordur. Bu resmi belge, bize, tek parti yönetiminin küçük sanatların geleceğini nasıl yönlendirmek istediğini net olarak göstermektedir. Küçük sanatlar raporunda, önce genel hatlarıyla küçük sanatlar ve el işleri alanının bir saptaması yapılmaya çalışılmakta, daha sonra mevcut durum ortaya serilmekte ve nihayet çözüme dair politikalar üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, ilk değinilen nokta, küçük sanatların kesin bir tanımını yapmanın ve ekonomik açıdan bu alana bir sınır koymanın ne denli zor olduğudur. Bu zorluk nedeniyle, her ülke kendi ekonomik yapısına ve değişen koşullara paralel biçimde değişik tanımlamalar yapmakta ve farklı kanunlar çıkarmaktadır. Buna karşılık, özünde sanatsal bir faaliyet olması sebebiyle el işleri konusunda aynı tanım ve kapsam sıkıntısı yaşanmamaktadır. Aralarındaki bu ayrıma karşın, her iki alan için de bir el emeği ve uzmanlık gerekmesi, bu sektörlerde makinenin hiç ya da çok az kullanılması ve işçi ve amele yerine çırak ve kalfalık ilişkilerinin ön plana çıkması gibi olgular, her iki alanı birbirine yaklaştırmakta ve aynı kategori içinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.¹²⁹

Küçük sanatlar, toplumdaki iktisadi iş bölümünün önemli bir unsurunu oluşturması, güçlü bir tasarruf aracı olması, ekonomik ve sosyal bir denge meydana getirmesi, milli savunma vasıtalarına yardım etmesi, milli kültür ve zevki yansıtması ve tarımsal kalkınmaya yardım sağlaması gibi açılardan ekonomik hayatta ciddi rol oynamaktadır. Bu nedenle, ilk bakışta bir çelişki gibi gözüke de, büyük sanayi hamlesi sırasında küçük sanayinin de korunması gereklidir; hatta bu, makineleşme çizgisi içindeki büyük sanayinin kendisine gerekli olan özel uzmanlık yeteneklerine sahip kişileri ancak küçük sanatkarlar arasından bulabileceği gerçeği gözönüne alındığında bir zorunluluktur.¹³⁰

Raporda, küçük sanat kesiminin Osmanlı ekonomisindeki çöküş aşamaları kısaca verildikten sonra, o an yaşanan durum fiili ve kanuni açılardan gözden geçirilmektedir. Fiili durum analizi için 1927 sanayi sayımından faydalanılmakta ve çeşitli istatistiklerle küçük sanatların ekonomi içindeki hakimiyeti verilmektedir.¹³¹ Metin içinde yer alan: "Memleketimizde küçük san'at şeklinde çalışılmayan hiçbir iş yok gibidir."¹³² cümlesi bu gerçeği netleştirmektedir. Fiili durum analizi, ülke ekonomisinde ağırlıkta olan sanat

¹²⁹ Küçük San'atlar kongresinde İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın nutukları, s.16-18.

¹³⁰ Aynı Eser, s.18-21.

¹³¹ Aynı Eser, s.21-26.

¹³² Aynı Eser, s.26.

şubelerinin ve bunların en çok hangi bölgelerde yoğunlaştığının belirtilmesiyle tamamlanmaktadır.¹³³

Bunun ardından gelen kanuni analizde ise: “Küçük san’at erbabının tâbi oldukları iktisadi münasebetleri tanzim eden kanuni mevzuatımız borçlar kanununun çıraklığa ait birkaç maddesile Belediyeler kanunu ve ticaret odaları teşkili hakkındaki kanuna bağlı esnaf cemiyetleri talimatnamesinden ibarettir.”¹³⁴ tespiti eşliğinde kanuni yetersizliğe işaret edilmekte ve somut açıklamalarla bu yetersizliğin boyutları belirginleştirilmektedir.¹³⁵

İki analizi takip eden satırlarda, ülkedeki küçük sanat konularının beş açıdan düzenlemeye tabi tutulması gerektiği vurgulanmış ve bu beş konu şöyle sıralanmıştır: a-) çırak, kalfa ve usta ilişkilerinin belirlenmesi, b-) küçük sanat teşekküllerinin yeni bir bakış açısıyla tekrar düzenlenmesi, c-) araçların ortadan kaldırılabilmesi için kooperatiflerin kurulması ve kredi sağlanması, d-) sanatların teknik araçlarla donatılması ve e-) sanatları öğrenme ve öğretme koşullarının saptanması. Bu beş meselenin yanı sıra, ülke açısından özel bir önem içermesi sebebiyle, küçük sanatları başta doğu illeri olmak üzere ülkenin bazı bölgelerine yayma şartlarının geliştirilmesi de öncelikli işler arasında sayılmış ve bu çözümün, özellikle doğu illerinin kalkınmasında anahtar bir rol oynayacağı belirtilmiştir.¹³⁶

Raporun son bölümünde, koruma sisteminin ilkeleri ve uygulaması üzerinde durularak bu alanda temel alınacak ilke:

“Küçük san’atlara bahşedilecek himaye ancak sanayi hedefimizle kabili telif olmak şartıyla memlekete faydeli olabilir. Ve münhasıran makine ve fabrika ile yapılması memleket için hayırlı olan ve hayırlı olacağına hükmedilen bir istihsal şubesinde elbette küçük san’at şeklinde istihsal himaye edilemez ve edilmemelidir.¹³⁷ şeklinde açıklığa kavuşturulmuştur. Bu öncelikli kriterin dışında, fabrikalar açılmış olsa dahi, küçük sanat erbaplarına yeni iş sahaları bulununcaya kadar korumanın devam ettirilmesi ve ülkenin ihtiyacına göre bazı üretim alanlarının büyük fabrikalar ve küçük işletmeler arasında bölüştürülmesi gibi etkenler de korumacılığın yönü ve derecesi açısından belirleyici rol oynayacaktır. Bu alanda, kongreye sunulmuş olan küçük sanatlar kanun

¹³³ Aynı Eser, s.26-30.

¹³⁴ Aynı Eser, s.30.

¹³⁵ Aynı Eser, s.31-32.

¹³⁶ Aynı Eser, s.33-34.

¹³⁷ Aynı Eser, s.35.

projesinin onuncu maddesinin geçerli olacağı ve İktisat Vekâleti'nin ekonomik koşullara göre karar vereceği belirtilmektedir.¹³⁸

Temel ilkelerin açıklığa kavuşturulmasından sonra, kanun projesiyle getirilmesi planlanan korumacılık politikasının unsurları özetlenmektedir. Bu unsurları aktarmadan önce, kanun projesi tasarısında yer alan ve Ulus gazetesi yazarı Sait Aydoslu tarafından açıklanan gerekçeyi görmek faydalıdır. Tasarıya göre, yasanın amacı şöyle açıklanıyordu:

“Memleketimiz için küçük sanatların himayesi, yalnız mevcut bir ihtiyacın karşılanması suretinde talakki edilmeyeceği, aynı zamanda henüz yeni kurulmakta olan iktisadi bünyenin hali hazırda ve gelecekte hiçbir muvazenesizliğe maruz kalmaması ve büyük sanayi devletlerinin sanayileşme hareketlerinde tesadüf ettikleri müşküllerle karşılaşmaması için alınan bir tedbir sayılmaktadır.”¹³⁹

Gerekçesi bu şekilde izah edilen kanun projesinde, ilk başta küçük sanat erbabının haklı şikâyetleri gözönüne alınarak usta sıfatıyla bir sanatı icra şartları net olarak belirlenmiş ve bu belirlemede çıraklık ve kalfalık süreleri ve sınavları dikkate alınmıştır. Böylece, sanatı bilmeyenlerin sektöre girmelerinin önü kesilmiştir. Eğitim alanında yapılması tasarlanan, devlete çırak ve sanat okulları ile kurslar açması görevinin yüklenmesidir. Bu sayede, hem küçük sanatların, hem de büyük sanayinin kalifiye işçileri aynı eğitim ve öğretimden geçmiş olacaktır.¹⁴⁰ Ulus gazetesinin Cumhuriyetin on üçüncü yıl dönümü münasebetiyle verdiği özel ekte de, hazırlanmakta olan küçük sanatlar kanununda eğitim işine özel bir önem verildiği şu satırlarla açıklanmıştır:

“Küçük sanayilerin himayesi aynı zamanda memleket büyük sanayiinin bir icabıdır. Büyük sanayi kendisine lâzım gelen evsaf ve kalitede işçiyi ancak küçük sanatlardan alabileceği nisbette faydalanacaktır. Bu usta işçilerin yetiştirilmesi işi küçük sanatlar kanununun hedeflerinden birisini teşkil etmektedir.”¹⁴¹

Projenin örgütlenmeye ait bölümünde, ülke şartlarının bir gereği olarak küçük sanat birlikleri ve kooperatifleri kurulması zorunlu hale getirilmiştir.

¹³⁸ Aynı Eser, s.36-38.

¹³⁹ Sait Aydoslu, “Küçük Sanatlar Kongresi”, Ulus, 15 Senteşrin 1936, s.4.

¹⁴⁰ Küçük San'atlar kongresinde İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın nutukları, s.39.

¹⁴¹ Ulus, “Sanayi hareketimiz ve sanayi politikamız”, 13. Yıl Özel İlavesi, 29 İkteşrin 1936, s.20. Kalfalık ve ustalığa geçiş sınavlarının nasıl yapılacağına dair düzenleme, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten en geç altı ay sonra yapılacak nizamname ve talimatnamelerle belirlenecektir. Ayrıca, çırak ve kalfa alan ustalara belediye dairelerinde bir sözleşme yapma mecburiyeti getirilmektedir. Bkz., Akşam, “Küçük sanatlar kongresi açıldı.”, 13 Teşrinisani 1936, s.5.

İsteğe bağlı birlik ve kooperatif politikasının umulan başarıyı getirmemesi yeni düzenlemenin nedeni olarak sunulurken,¹⁴² bu değişikliğin ortaya çıkaracağı muhtemel tablo: “Mecburi birlikle san’atın içtimai hayatı bir disiplin altına alındığı gibi, mecburi kooperatifle san’atın iktisadi hayatı disiplin altına girmektedir.”¹⁴³ cümlesiyle ifade edilmiştir.

Tasarıdaki bir diğer dikkate değer hüküm de, devlete, küçük sanat ürünlerinin satılabilmesi için zemin yaratma görevinin verilmesi ve bu kapsamda, devletin sergiler açma ya da açılan sergilere destek sağlama gibi konularda çalışacak olmasıdır. Aynı zamanda, el işleri ve küçük sanatların model ihtiyaçlarını takip etmek, bu konuda rehberlik yapmak ve gerekli tedbirleri almak mecburiyeti de getirilmektedir. Proje içerisinde aktarılan son destek alanı vergisel muafiyetlerdir. Yapılan düzenlemeyle, makine ve hammadde ithalinde gümrük resmi indirimi sağlandığı gibi, nakliye konusu ile tuz ve ispiroto gibi ürünlerin fiyatlarında indirimde gidilmesi öngörülmektedir.¹⁴⁴

Küçük sanatlar kanununa dair tamamlayıcı bir bilgiyi dönemin dergilerinden Endüstri içinde bulmaktayız. Burada aktarıldığına göre, kanunun hedefleri az sermaye ve geniş bir bilgi ile çalışan bağımsız bir sanat zümresi oluşturmak, ülke için özel bir önem taşıyan sanatları koruyup geliştirmek, genel dalgalanmalardan olabildiğince az etkilenen güçlü bir orta sanat tabakasını ülkenin her yanına yaymak ve ilerletmek, kurulmakta olan büyük sanayinin tamamlayıcısı olacak yetenekli sanatçıları ortaya çıkarmak, sanayi sektöründe çalışanların bilgi, üretim ve çalışma imkânlarını araştırarak halkın hayat standardını ve ülkenin koşullarına uygun koruma tedbirleriyle küçük sanatlarda çalışanların mali ve ekonomik durumlarını yükseltmek ve nihayet küçük sanat erbaplarını ülkenin genel ekonomik ve sanayi politika ve disiplinine uygun biçimde yetiştirmektir.¹⁴⁵

¹⁴² Küçük San’atlar kongresinde İsmet İnönü ve Celâl Bayar’ın nutukları, s.40-41.

¹⁴³ Aynı Eser, s.41. Projeye göre, en az on beş ustanın bulunduğu kaza merkezlerinde mahalli küçük sanatlar veya meslekler birliği kurulacaktı. Eğer, aynı sanattan olan on beş usta bir yerde bulunmazsa, bu teşkilatlanmalar otuz farklı sanat ustasının biraraya gelmesiyle meydana getirilecekti. Bkz., Akşam, “Küçük sanatlar kongresi açıldı.”, 13 Teşrinisani 1936, s.5.

¹⁴⁴ Aynı Eser, s.41-42. Bu çerçevede, küçük sanatlarda çalışan çırak ve kalfalar kazanç vergisinden muaf tutulacaklardı. Bunun dışında, sanat ürünlerinin devlet nakliye araçlarıyla nakillerinde %30, konserve, peynir üreticileri için tuz ve ispiroto fiyatlarında %50 indirim yapılacaktı ve sanat erbapları meslekleri için gereken makine ve aletleri gümrük resmi ödemediği takdirde ülkeye sokabileceklerdi. Bkz., Akşam, “Küçük sanatlar kongresi açıldı.”, 13 Teşrinisani 1936, s.5.

¹⁴⁵ Endüstri, “Küçük Sanatlar Kanunu”, Yıl:22, Sayı:3, 2’nci Teşrin 1936, s.52.

Bu hedefleri gerçekleştirmek için tasarlanan küçük sanatlar kanunu, 114 madde olarak meydana getirilmiş ve şu bölümlerden oluşmuştur: küçük sanatların envayı, sanat uygulama şartları, çıraklık, kalfalık ve ustalık, çıraklık sözleşmeleri, ustaların çıraklara karşı görevleri, himaye, muafiyetler, kredi, çırak süresi ve kursları, sergiler, kooperatif ve teşkilât. Kanun içerisinde, küçük sanat kesiminin toplandığı on bir başlık ise şöyledir: elbise ve üretimi sanatları, deri sanayii, ahşap sanayii, maden işleme sanayii, mensucat, toprak ve taş sanayii, kimya sanayii, şekil, sayı ve yazıya ait sanatlar, muhtelif sanatlar, gıda sanayii ve son olarak da inşaat.¹⁴⁶

Derginin Sonkanun 1937 tarihli beşinci sayısında da, yasada yer alan tanımlamalara yer verilmiştir. Yasaya göre, küçük sanat erbabından sayılan kişiler şöyle tanımlanmıştır:

“Müstakilen kendi nam ve hesabına ve kendi mesuliyeti altında evinde veya başka bir yerde, teşviki sanayi kanununun şumulü dairesine girmeyecek bir şekilde, ailesi efradı veya ailesi efradından olmıyan çırak ve kalfalarla birlikte bu kanunda yazılı sanat ve mesleklerden birini el emeği ve ihtisasını kullanarak icra eden ve imal ettiği eşyayı satılığa çıkarmayı meslek edinen kimse “küçük sanat veya küçük meslek erbabı” ndandır.”¹⁴⁷

Ayrıca, belirli bir tecrübe ve eğitim devresinden sonra herhangi bir maddenin şeklini değiştirecek biçimde el emeği veya makineyle çalışanlara küçük sanat erbabı adı verilmiş, buna karşılık, maddelerin şeklini değiştirmekten çok onlara bir düzen ve uyum vererek faaliyette bulunanlara da meslek erbabı ya da müntesipleri denilmiştir.¹⁴⁸

Kongrenin düzenlenmesinde etkin rol oynayan bürokratlardan Samed Ağaoğlu da, 1939 yılında basılan küçük sanatlarla ilgili kitabında projenin özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Samed Bey’e göre: “Küçük sanatlar kanunu projesi bir taraftan kanunların yapılması tekniği, diğer taraftan memleketimize ithal etmek istediği tesislerin yeniliği bakımlarından hususiyeti haizdir.”¹⁴⁹ Kanun tekniği açısından bakıldığında, diğer ülkelerde küçük sanat

¹⁴⁶ Aynı Eser, aynı yer.

¹⁴⁷ Endüstri, “Küçük sanatlar kanununa göre”, Yıl:22, Sayı:5, Sonkanun 1937, s.100

¹⁴⁸ Aynı Eser, aynı yer. Yazının ilerleyen bölümünde usta, kalfa ve çırak tanımlamaları ile küçük sanatlara ilişkin meslek gruplamalarından altısının ayrıntılı açıklaması yapılmaktadır. Bir sonraki sayıda da, kalan kısma ait açıklamalar bulunmaktadır. Bkz., Endüstri, “Küçük sanatlar kanununa göre”, Yıl:22, Sayı:6, Şubat 1937, s.125. Kanun projesinin gazetelere yansıyan boyutu için bkz., Tan, “Küçük San’at Erbabı Nasıl Himaye Görecek?”, 19 İkinciteşrin 1936, s.2. Cumhuriyet, “Küçük san’atlar kanun projesi”, 19 İkinciteşrin 1936, s.2.

¹⁴⁹ Samed Ağaoğlu, Küçük Sanat Meseleleri, Türkiye’de ve Başka Yerlerde, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1939, s.155.

alanlarına ait konular o zümrelerin mücadele ve talebi yoluyla kanunlaşmakta, bu yüzden de her alan için ayrı kanun çıkmaktadır. Türkiye’de ise, sınıf mücadelesinin kabul edilmediği bir rejim mevcut olduğundan, bu tür mücadelelerin önünün kesilmesi gereklidir. İşte bu temel sebepten yola çıkılarak, küçük sanatlara ilişkin tüm konuların ayrı kanunlar yerine tek bir kanun içinde çözüme bağlanması tercih edilmektedir.¹⁵⁰

Yenilik kriterinin kıstası ise, zorunlu birlik ve kooperatif teşkilâtlarının meydana getirilmesidir. Yazar, bu iki mecburiyet ile ülkede yeni bir sosyo-ekonomik başlangıcın temellerinin atıldığı kanısındadır. Devletin meslekler üzerinde kontrol kurabilmesi için meslek teşkilâtlarının kurulması bir zorunluluktur. Bu anlayış, Fransız Devrimi’yle gelen serbest ekonomik uygulamadan, önce gönüllü daha sonra da zorunlu birlik fikrine doğru giden çizginin bir yansımasıdır.¹⁵¹ Samed Bey, bu çizginin somut bir örneği olarak İtalya’yı göstermekte ve Türkiye’deki projenin “ideolojik” temeline ilişkin sözlerini şöyle bağlamaktadır:

“Eski ferdin merkez olduğu iktisadi ve hukuki nizam yerini, mesleğin ve devletin merkez olduğu iktisadi ve hukuki nizama bırakmaktadır.

Fertler meslekleri vasıtasile hayatlarını en ufak şartlarına kadar tanzim eden birliklere bağlanmaktadır. Müşterek iş mukavelesi, fertlerin hür rızalarına dayanan ferdi iş mukavelesinin yerini almıştır. Müşterek iş mukavelesi, ferdi mukavelelerin esasları olan hür irade mahsulü mukaveleyi inkâr etmekte ve mesleğin bütün mensuplarını teşkilâtın iradesine tâbi kılmaktadır.

Küçük sanatlar kanunu projesi, bu iktisadi-hukuki nizam değişmesini memleketimize getirmek isteyen ilk teşebbüstür.”¹⁵²

Samed Ağaoğlu, bir yıl sonrasına ait bir konferansında, konuya yönelik kendi düşüncesi ve önerisini şu saptamasıyla beraber açıklıyordu:

“Küçük san’atlarımızın istikbali üzerindeki düşüncelerimiz başında içtimai bir mülâhaza vardır:

İmtiyazlarını, hak ve vazifelerini ilahi menbalardan alan sınıfların yerini cemiyet içindeki iş bölümüne ve bunun icaplarına göre teşekkül etmiş sınıflar almıştır. Bugünkü cemiyetler, devletlerin siyasi ve ahlaki temelleri ne olursa olsun bu sınıflardan mürekkeptir. Büyük idealli inkılaplar iktisadi sınıfları ilga

¹⁵⁰ Aynı Eser, aynı yer.

¹⁵¹ Aynı Eser, s.156-157.

¹⁵² Aynı Eser, s.157.

edebilmiş değildir. Ancak isimlerini değiştirmişlerdir. Yine yalnız çalışan bir sınıf yalnız idare eden bir sınıf vardır.

Bu iki sınıf arasında her ikisinden de müstakil, üçüncü bir sınıf daima hakiki bir muvazene temin etmiştir. Küçük burjuva işte budur. Türk küçük san'atkârı istikbalde böyle bir sınıf rolüne hazırlatılmalıdır.¹⁵³

Bu bölümde son olarak, kongrenin basındaki yankılarına göz atarsak; genel tepki El İşleri Sergisi'nde olduğu şekliyle hayli ilgi uyandırıcı ve olumludur. Ulus gazetesi yazarı Kemal Ünal, ilk değerlendirme yazısında kongrenin birkaç yıldan beri süren bir hazırlık devresinin ürünü olduğunu belirtirken, devletin bu hamleyle küçük sanatları teşvik edecek ve onları birbirlerine yakınlaştıracak tedbirleri alacağını ileri sürmüştür.¹⁵⁴ Yazar, bir sonraki yazısında da, Başbakan İnönü'nün kongredeki konuşmasına ve kanun projesine atıfta bulunarak, hükümetin sanat erbaplarına verdiği desteğin üzerinde durmuş ve diğer ülkelerden örnek vererek sanayisi ilerleyen ülkelerde el işlerinin de arttığını ortaya koymuştur.¹⁵⁵

Aynı gazetede köşesinde Sait Aydoslu, projenin önemi ve sosyal boyutu üzerinde durmaktaydı. Projeye, ekonomik kalkınma ve sosyal denge sürecindeki acele bir ihtiyaca yanıt verildiği ve en köklü probleme çözüm olabilecek denli geniş ve kalıcı bir tutum sergilendiği kanısını taşıyan yazar, tasarının gerekçesinden yola çıkarak, projenin dış ülkelerden örnek alınmakla birlikte taklitçilik zihniyetiyle hazırlanmadığını öne sürmekte ve himayeye ait temel ilkeleri verdikten sonra: "...kanun projesi yalnız mevcut küçük sanat erbabını korumak değil, belki daha geniş ve kuvvetli bir küçük sanat zümresi yaratmak davasıdır."¹⁵⁶ diyerek tasarının sosyal boyutuna dikkat çekmekteydi.

Binlerce vatandaşa iş hacmi yaratması sebebiyle kongrenin Bursa bakımından özel bir önemi bulunduğunu kaydeden Musa Ataş'ın aktardığına göre, Bursa Ticaret Odası'na kayıtlı otuz dört küçük sanat şubesinin asli problemlerini oluşturan sermaye ve himaye gibi konuların halledilmesinde alınan kararlar etkili olacaktır. Böylece, küçük sanatlar kongresi, dericilik örneğinde görüldüğü gibi daha şimdiden birçok sanatın yeniden canlanmasına vesile oluşturmuştur ve oluşturmaya da devam edecektir.¹⁵⁷

¹⁵³ Samed Ağaoğlu, "Küçük Sanat Davası", Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferanslar Serisi:5, İstanbul: Güneş Matbaası, 1940, s.26.

¹⁵⁴ Kemal Ünal, "Küçük Sanatlar Kongresi", Ulus, 13 Senteşrin 1936, s.1-2.

¹⁵⁵ Aynı Tarihi, Sayı:36, 1-31 I.Kanun 1936, s.51-52.

¹⁵⁶ Sait Aydoslu, "Küçük Sanatlar Kongresi", Ulus, 15 Senteşrin 1936, s.4.

¹⁵⁷ Musa Ataş, "Ankara kongresinde verilen karar", Cumhuriyet, 20 İkciteşrin 1936, s.8.

Endüstri dergisinde yazan İbrahim Pertev, o güne kadar neredeyse tamamen korumasız ve zor bir durumda yaşamak zorunda kalan küçük sanatkârlara nihayet yardım elinin uzatılarak destekleme işinin ciddiyetle ele alındığını ifade etmekteydi. Sergi ve kongre, bu kararın ilk iki adımını meydana getirirken, üçüncü ve en önemli adımı oluşturan kanunun çıkmasıyla sanatkârlar için mutlu bir gelecek başlayacaktı.¹⁵⁸ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nda kongreden birkaç ay sonra çıkan Abdullah Rakunt imzalı yazıda da, işlemecilik, dokumacılık ve yazmacılık sanatlarının önemli ekonomik problemler içinde yaşama savaşı verdiği belirtilmiş ve çözüm için kooperatiflerin kurulması asli bir unsur olarak önerilmişti.¹⁵⁹

Ahmet Emin Yalman'ın tahminen aktardığı veriye göre, yarım ila bir milyon arasında bir vatandaş kütlesi geçimini kısmen ya da tamamen el emeğine bağlı şekilde karşılamaktadır. Bu kadar geniş bir kitleyi ilgilendiren konu için Ekonomi Bakanlığı, planlı bir eyleme geçmiş durumdadır. Bu çerçevede kurulan sanayi genel direktörlüğü içindeki özel bir şube, küçük sanatların gelişimi için rehberlik yapmayı hedeflemekte ve bu rehberlik için çeşitli görüşlerin dinlendiği Küçük Sanatlar Kongresi çok olumlu sonuçlar vermeye aday bir hamledir. Kanun projesi kapsamındaki destek tedbirlerini aktararak çalışmaların önemine değinen yazar, bu hamlenin sonucunda hem ülke ekonomisinin, hem de birçok ailenin kazançlı çıkacağını bu yüzden gösterilen gayretlere herkesin ilgi duyması gerektiğini yazmaktadır.¹⁶⁰ Aynı gazetenin bir başka değerlendirmesinde de, hükümetin destek konusundaki ciddi tavırları olumlu karşılanmakla birlikte, büyük sanayinin gelişmeye başladığı bir ortamda hükümetin yapacağı yardımların küçük sanatları yaşatmaya yetmeyeceği ileri sürülmektedir. Bu sanatları kurtaracak tek çare olarak, hepsinin kooperatifleşerek teşkilatlanması gösterilmekte, ikinci olarak da, yaşayabilecek ve yaşaması faydalı olacak sanatların belirlenip diğerlerine destek verilmemesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁶¹

Akşam gazetesinde yer alan A.O. imzalı yazıda, sergi ve kongrenin sanatkârlara büyük ümit verdiği, himaye konusunda verilen güvencenin de bu ümitleri güçlendirdiği üzerinde durulmuştur. İstanbul küçük sanatların merkezi konumunda bulunmasına karşın, o güne dek hükümetten yeterli destek alamamış, ayrıca marangoz ve derici gibi meslek erbapları kooperatifler

¹⁵⁸ İbrahim Pertev Endüstri, "Türkiyemizde sanatkârlar için mesud istikbal hazırlıkları", Endüstri, Yıl:22, Sayı:3, 2'nci Teşrin 1936, s.51.

¹⁵⁹ Abdullah Rakunt, "İşlemecilik, Dokumacılık, Yazmacılık", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No:4, C:53, Nisan 1937, s.222-226.

¹⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, "Kıymet Kazanacak Emekler", Tan, 15 İkinciteşrin 1936, s.1,7.

¹⁶¹ Tan, "Küçük San'atleri Kurtarmak için", 14 İkinciteşrin 1936, s.5.

kursalar da parasızlık ve kredi eksikliği gibi sorunlar yüzünden bu teşkilatları yürütememişlerdir. Bu açıdan, kredi konusunun tartışılması ve hele bu amaçla bir küçük sanatlar bankasının kurulmasının planlanması çok olumlu gelişmelerdir ve bu kesimi yaşatabilmek adına en pratik yol da budur. Yazar, ayrıca, gümrük resimlerinde indirim sağlanmasıyla, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sadece büyük sanayi kesimine vergi muafiyeti tanıma haksızlığının giderileceğini ve böylece iki temel sıkıntının pratik şekilde çözümlenebileceğini söylemiştir.¹⁶²

Aynı gazetenin iki gün sonraki sayısında da, kongrenin ve kanun projesinin küçük sanatkârları çok memnun ettiği açıklanıyor ve yasanın İş Kanunu'yla birlikte çıkması yönünde çalışmalar yürütüldüğü bilgisi veriliyordu.¹⁶³ 25 Teşrinisani 1936 tarihli haberde ise, iki yeni bankanın kurulacağı ve bunlardan birisinin küçük sanat kesimine kredi desteği verecek olan bir buçuk milyon lira sermayeli Halk Bankası olacağı açıklanmıştır.¹⁶⁴

Son olarak, çalışmaları tamamlanan küçük sanatlar kanunu projesinin Bakanlar Heyeti'ne verilmesiyle,¹⁶⁵ Küçük Sanatlar Kongresi'nin tamamıyla sona erdiğini ve artık uygulama safhasının sözkonusu olduğunu söyleyebiliriz.

Küçük Sanatlar Kongresi, hükümetin küçük sanayi konusundaki geleceğe dönük politikalarını net olarak görmemizi sağlamaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, mesleki kesimlerin güçsüzlüğü çözüm arayışlarında devletin öncülüğü ve yönlendiriciliğini gündeme getirdiğinden, yönetimin politika tercihleri önem kazanmaktadır. Geniş bir temsiliyet esasının sağlandığı kongrede tartışılan ve nihai olarak iktidarın düzeltmeleriyle oluşturulan kanun tasarısı, çözüm arayışlarının merkezi durumundadır ve ekonomik olduğu kadar sosyal boyutlar da getiren bir açılımdır. Kredi, teşkilatlanma ve eğitim ana başlıklarıyla özetleyebileceğimiz ekonomik çözüm kısmı ile, bir yandan küçük sanat kesiminin kangren boyutlarına varmış acil ihtiyaçlarına cevap verilmesi hedeflenmekte, diğer taraftan büyük sanayinin başarısı için de sağlıklı bir altyapının sağlanması gündeme gelmektedir. Bu çerçevede, fabrika sanayiinin doğuracağı çeşitli yan sanayiler ve eğitim yoluyla zengin bilgi birikimine sahip olacak sanatkârlar, sanayileşme çizgisini destekleyecek önemli unsurlar olacaktır. Dolayısıyla, sanatkârların kendine özgü koşulları gözardı edilmemekle birlikte, küçük sanatlar bağımsız şekilde ele alınmaktan çok büyük

¹⁶² A.O., "Küçük sanayi nasıl himaye edilecek?", Akşam, 18 Teşrinisani 1936, s.5.

¹⁶³ Akşam, "Küçük sanayi teşvik edilecek", 20 Teşrinisani 1936, s.1.

¹⁶⁴ Akşam, "Yeni iki banka kuruluyor", 25 Teşrinisani 1936, s.1.

¹⁶⁵ Ulus, "Küçük sanatlar kanunu projesi", 29 Sontesrin 1936, s.2. Haber-Akşam Postası, "Küçük Haberler: İçeride", 29 İkinciteşrin 1936, s.2.

sanayi hamlesi kapsamında değerlendirilmektedir. Tasarı metnine yansıyan bu tutumun bir göstergesi de, tüm sanatları desteklemek yerine yaşaması mümkün ve yararlı sanatların tercih edilmesidir. Bu tercihin, kaynak sıkıntısının şiddetle yaşandığı bir ekonomik ortamda rasyonel olduğu kadar, sanayileşmenin başarısı için gerekli olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, tasarıdaki projelerin pratiğe aktarılması ülkenin genel ekonomik taleplerine uygun çözümler getirecektir.

Kanunun sosyal ya da “ideolojik” boyutu ise, CHP programlarında resmileştirilen anlayışın bir uzantısı olarak gözükmektedir. Devletçilik politikasının uygulandığı bir süreçte, sınıfsal çatışmaları mesleki temsil anlayışıyla önlemeyi amaçlayan bu düşünce yapısı, kanun projesi içinde de önemli bir yer işgal etmektedir. Projenin bu yönüyle, ülke ekonomisinde ciddi bir ağırlığı bulunan küçük sanatkârlar mesleki temsil kavramıyla bütünleştirilmeye çalışılarak, sanayileşme yönünün “ulusal çizgi” doğrultusunda ilerlemesi planlanmaktadır. Türkiye şartları kıstas alınarak hazırlanmakla birlikte, İtalya gibi bireyci ekonomiden merkezi sisteme geçişin yaşandığı bazı ülkelerin deneyimlerinin de dikkate alınarak hazırlandığı anlaşılan kanun projesi, devletin gözetiminde gerçekleşecek zorunlu kooperatif ve mesleki birlik kurma fikriyle küçük sanatların teşkilatlandırılmasını öngörmektedir. Bu teşkilatlanmaların yaygınlık kazanması, himayeci politikaların daha tutarlı ve akılcı biçimde uygulanmasına yardım edeceği gibi, mesleki temsiliyet kavramının daha kolay yerleşmesini de temin edecektir. Bu nedenle, teşkilatlanma projesi tasarının sosyo-ekonomik başarısında anahtar rollerden birisine sahip durumdadır.

Kongre aşamasında basın sergilediği tavır, gündemin sıcak tutulması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi işlevlerini yerine getirdiğini gösteriyor. Bu tavır, El İşleri Sergisi’nde olduğu gibi yönetimin amaçlarını ortaya koyan, bu amaçların ülke adına önemini belirten yorumlar getirerek destek mesajları veren, aynı zamanda birtakım somut öneriler aracılığıyla katkılar yapmayı öngören unsurlar taşımaktadır. Basının bu politikasının, hem sergi, hem de kongre sürecinde katılımcılar kadar yönetimin de işlerini kolaylaştıran sonuçlar yaratacağı açıktır. Başka bir deyişle, basının destekleyici faaliyetleri kanun projesinin hayata geçirilmesinin ve elbette ki başarılı olmasının ön koşullarını hazırlamaktadır.

Sonuçta, kongrenin genel işleyişi dikkate alındığında, Küçük Sanatlar Kongresi’ni başarılı bir çalışma olarak değerlendirebiliriz. Ne var ki, sergi ve kongre başarısının gerçek ölçütü elbette ki projelerin hayata geçirilme derecesidir. Aşağıda, genel hatlarıyla bu konuyu ele alarak kısa dönemde acil ihtiyaçların ne kadarının karşılandığını belirlemeye çalışacağız.

Sergi ve Kongre Sonrasında Küçük Sanat Kesimine İlişkin Politikalar

1936 sonlarında hayata geçen El İşleri Sergisi ve Küçük Sanatlar Kongresi'nin ardından, sanat kesimine ilişkin söylemlerdeki yoğunluk göze çarpmaktadır. El İşleri Sergisi'nin devam ettiği 1 Kasım 1936 tarihindeki TBMM'yi açış konuşmasında: "Küçük kredi mevzuunun ehemmiyetle ele alınmasını, büyük Meclis'in dikkatine arz ederim."¹⁶⁶ cümlesiyle konuya ait o dönemdeki ilk mesajını veren Cumhurbaşkanı Atatürk, ertesi yılki açış konuşmasında da: "Küçük esnafa ve büyük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri kolayca ve ucuzca verecek bir teşekkül vücuda getirmek ve kredinin, normal şartlar altında, ucuzlatılmasına çalışmak da çok lâzımdır."¹⁶⁷ diyerek bir kez daha kredi konusunu gündeme taşımıştı. Rahatsızlığı nedeniyle, Başvekil Celâl Bayar tarafından okunan 1938 yılındaki söylevinde ise:

"Halkımızın bedii kabiliyetlerine ma'kes olan ve her günkü ihtiyaçlarımızın büyük bir kısmını karşılayan el ve ev küçük sanatların cumhuriyet rejiminde lâyük olduğu mertebeye yükseltilmesi icabeder. Bunun için teşvikler yapılmasını ve bu baptaki layihanın bir an evvel müzakeresini tavsiyeye şayan bulurum."¹⁶⁸ açıklamasını yaparak kanun projesinin çıkması isteğini ve yeni kabul edilmiş olan Halk Bankası kanununun faydalı olacağına dair inancını vurgulamıştı.¹⁶⁹

Söylem bazındaki somutluk, dönemin ekonomi politikalarının en önemli siması olan Celâl Bayar'da da görülmektedir. İktisat Vekili olarak yaptığı, 15 Aralık 1936 tarihli Yerli Mallar Haftası'nı açış söylevinde:

"Yurdumuzda yalnız mühim bir vatandaş kütlesi değil, memleketin bu bakımdan ana politikasını alâkadar eden küçük sanatlar da bilhassa meşgul olduğumuz mevzulardandır.

Bunların muhtaç oldukları himaye tedbirleri ve yardımları hakkında kendilerini dinleyip bir karara vasıl olmak için, bu sene Ankara'da bir kongre yaptık. Aynı zamanda bir de sergi tertip ettik. Memleketin her tarafında, geniş, çeşitli, yaygın bir küçük sanayi şebekesine malik olmayı, memlekette büyük sanayi mevzuu kadar ehemmiyetli ve büyük sanayiın tutunması ve inkişafı için zaruri görmekteyiz.

¹⁶⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C:I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s.407.

¹⁶⁷ Aynı Eser, s.415.

¹⁶⁸ Aynı Eser, s.426.

¹⁶⁹ Aynı Eser, aynı yer.

Kongrenin tesbit ettiği talepler, bugün bir layiha halinde İcra Vekilleri Heyetindedir. Yakında Büyük Millet Meclisine arzemiş bulunacaktır.”¹⁷⁰

Başvekil olarak gerçekleştirdiği 12 Aralık 1938 tarihli söylevinde ise, o sıralarda çıkarılan kanunlarla kredi konusunun tamamen bir düzen altına alındığını ve bu hamleler sayesinde gerek kredi faizlerinin düşmesi, gerekse küçük üreticilere sağlıklı kredi akışının sağlanması sürecinde somut neticelerin alınabileceğini vurgulamaktaydı.¹⁷¹

Küçük sanat kesimini destekleyen bu söylemlerin somut hale geldiği metin 8 Kasım 1937’de kurulan Celâl Bayar hükümetinin programıdır. Atatürk’ün 1937 yılında meclisin açılışı sırasında söylediği noktaların uygulamasına dönük ayrıntılarını ifade eden programın küçük sanatlarla ilgili bölümünde: “Küçük sanayie, el sanayiine, turistik sanayie büyük endüstri hamlemize muvazi bir ehemmiyet vereceğiz. Bu zaten büyük sanayi karakterimizin kendiliğinden de doğurup inkişafa götüreceği bir netice olacaktır.”¹⁷² denilmekteydi. Atatürk’ün küçük kredi kaynaklarının çoğaltılması konusundaki talebine karşılık olarak da, ülkedeki kredi kuruluşlarının artmasına karşın birkaç müessese dışında hala küçük sanat kesiminin tefecilere muhtaç olduğu saptaması yapılıyor ve Halk Bankası’nın sorununun çözümündeki rolü üzerinde duruluyordu:

“Halk Bankası ve Halk Sandıkları bu boşluğu dolduracaktır. Bu banka ve sandıkların esas mukaveleleri küçük kredinin hususiyetleri gözönünde tutularak hazırlanmıştır.

Küçük kredi meselesini hal işinde devletin iktisadi olduğu kadar içtimai olan bir mükellefiyeti de vardır.”¹⁷³

Hükümet programında, kredinin ucuzlatılması için yapılacaklar da şöyle yazılmıştı:

“Kredi; tahakkuk ettirmek istediğimiz ekonomik milli kalkınma faaliyetinin muharrik kuvveti olduğuna göre, büyük kıymeti aşikârdır. Bunun için Yüksek Meclisinize bir kanun layihası takdim edeceğiz.

Diğer taraftan alâkadarların kredi alabilmelerini kolaylaştırmak için bir plan dahilinde mağazalar tesis ve varant üzerine muamele yapılmasını temine çalışacağız.”¹⁷⁴

¹⁷⁰ Celâl Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938, Ekonomik Konulara Dair, Özel Şahingiray (Top.), Ankara: Doğu Ltd. Ortaklığı Matbaası, 1955, s.187.

¹⁷¹ Aynı Eser, s.243-244.

¹⁷² Hükümet Programları 1920-1965, s.89.

¹⁷³ Aynı Eser, s.100.

CHP'nin 1939 yılındaki beşinci kurultayında kabul edilen programda da, küçük sanatların gelişimini sağlayıcı kayıtlara yer verilmiştir. Programın iktisat kısmında, daha önceki programlarda olduğu gibi tefecilikle mücadele edileceği, kredi ve satış kooperatiflerinin kurulmasına ve çoğalmasına önem verileceği, küçük sanayinin hammadde üreticilerinin menfaatlerine uygun şekilde himaye edileceği vurgulanıyor ve son olarak: "Elişleri ve küçük sanatlarımıza inkişaf imkânı verilmesine ve halkın muttat işleri haricinde boş kalan vaktinin bu sahada kıymetlendirilmesine çalışılır."¹⁷⁵ hükmüyle programa yeni bir madde ekleniyordu.

Cumhurbaşkanı'ndan başlayarak hükümet ve CHP programlarına dek uzanan bu destek anlayışının nasıl somutlaştırıldığına bakarsak, vadedilen önerilerin en azından kısa dönemde büyük ölçüde hayata geçirilemediğini, dolayısıyla beklenen neticelerin alınmadığını söyleyebiliriz. Destek politikasının temelini oluşturan ve kısa sürede TBMM gündemine getirileceği söylenen kanun projesinin, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere II.Dünya Savaşı öncesinde yasalaştırılması mümkün olmamıştır. Cumhuriyetin on beşinci yıl dönümü münasebetiyle çıkarılan kitapta, büyük sanayinin yardımcısı olarak nitelenen ve uzun yıllardır ihmal edilen küçük sanatların gelişimi için tedbirler alınmaya başlandığı açıklanmış, bu desteğin somut örneği olan ve ilk defa hazırlanan yasanın TBMM'ye sunulduğu ve yasa çıktıktan sonra sanatkarların gerçek gelişim olanaklarına kavuşacakları dile getirilmiştir.¹⁷⁶ Bu proje, biraz daha olgunlaştırılarak 1942 yılında bir kez daha TBMM'ye sevk edilse de o sırada yasalaşması yine mümkün olmamıştır.¹⁷⁷

Küçük sanatlara ilişkin yasal süreç, örgütlenmeye yönelik olarak 1943 yılında çıkarılan Ticaret Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları isimli ve 4355 sayılı yasayla ilk kez somutlaşmış, 1949 yılında da Ticaret ve Sanayi Odaları'na koşut olarak Esnaf Odaları'nın kurulmasını öngören 5373 sayılı yasa kabul edilmiştir. 1964 yılında ise, çok daha ayrıntılı hükümler içeren 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Yasası kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Dolayısıyla, küçük sanatlara ait yasal çizgi, ancak II. Dünya Savaşı ortalarından itibaren ve kısmen

¹⁷⁴ Aynı Eser, s.100-101.

¹⁷⁵ C.H.P. 5. Büyük Kurultay Zabıtları, Ankara: Ulus Basımevi, 1939, s.93.

¹⁷⁶ CHP On Beşinci Yıl Kitabı, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938, s.312-313.

¹⁷⁷ C.H.P. Programının Hükümetçe Tahakkuk Ettirilen Kısımları Hakkında Rapor, Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası, 1943, s.53.

¹⁷⁸ Nabi Dinçer, "Türkiye'de Esnaf ve Küçük Sanatkarlar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C:3, s.760. 1949 yılındaki kanun ile, esnaf ve sanatkarlar hem tanımlanmış, hem de sınıflandırılmıştı. Bkz., Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkar, Ankara: Güneş Matbaacılık T.A.Ş., 1973, s.186-187.

başlatılabilmıştır. Bu durum, elbette ki, Küçük Sanatlar Kongresi'ndeki temel mantığın tam anlamıyla pratiğe yansıtılmadığını da göstermektedir.

Küçük sanatlar kanun projesi bir bütün olarak yasalaşmadığı için, metin içindeki planların aşamalar halinde uygulanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Örneğin, projede önemli bir yer işgal eden teşkilatlanma konusuna göz atarsak; 1939 yılı itibariyle küçük sanat kooperatifleri İstanbul'da ve çeşitli batı vilayetlerinde odaklanmış durumdadır ve büyük bir faaliyet içerisinde değillerdir. Sayısal olarak, Türkiye çapında çalışan ve 4670 ortağa sahip on dört küçük sanat kooperatifi bulunurken, bunların sekizi dokumacılık, üçü ayakkabıcılık, biri kehribarcılık, biri saraçlık, biri de lületaşı üzerine çalışmaktadır.¹⁷⁹ Bu dönemden birkaç yıl sonrasına ait resmi veriler, özellikle dokumacılık teşkilatlanmasında ilerlemeler kaydedildiğini ortaya koymaktadır. Yapılan açıklamalardan, 1943 yılına kadar çeşitli bölgelerde 103 dokumacılık kooperatifinin meydana getirildiği, bunun dışında münferit olarak bazı yerlerde marangoz, boyacı ve yapıcı kooperatiflerinin kurulduğu ve bunların çalışmalarından daha tatmin edici sonuçların alınmasına gayret edildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, 1943 yılı itibariyle, küçük sanat birlikleri kurulması üzerindeki çalışmalar hala devam etmektedir.¹⁸⁰

Teşkilatlanma konusunun dışında, bütünsellik taşımasa da bazı politikalar aracılığıyla küçük sanatlara destek sağlanması söz konusudur. İplik başta olmak üzere küçük sanatların ihtiyacı olan hammaddelerin karşılanmaya çalışılması, Maarif Vekâleti'nin teknik eğitim alanındaki başlangıç faaliyetleri, sanayileşme hızındaki artışın çeşitli küçük sanayi alanları doğurması ve parti teşkilatının esnaf birliklerini kendi içine alması gibi doğrudan ve dolaylı destekler bu kapsam altında yer almaktadır.¹⁸¹ Ayrıca, II. Dünya Savaşı ortamında tabaklık, halıcılık ve dokumacılık sanatlarına tezgah, çıkırık ve deri yıkama gibi aletlerin dağıtımı ve çeşitli modellerin hazırlanması sağlanmış ve çözü ve boya müesseselerinin kurulması kararı verilmiştir.¹⁸²

Ne var ki, tüm iyi niyetli çabalara karşın II.Dünya Savaşı aşamasındaki genel görünüm iç açıcı değildir. Samed Ağaoğlu'nun aktardığına göre, gerçek

¹⁷⁹ Samed Ağaoğlu, Küçük Sanat Meseleleri, Türkiye'de ve Başka Yerlerde, s.145.

¹⁸⁰ C.H.P. Programının Hükümetçe Tahakkuk Ettirilen Kısımları Hakkında Rapor, s.52, 55. Ulus gazetesindeki veriye göre de, 1941 yılı itibariyle ülkedeki dokumacıların %80'ini kooperatif zinciri içine dahil edilmiştir. Bkz., Ulus, "Türkiye iş başında", Cumhuriyet Bayramı İlävesi, 29.10.1941, s.7.

¹⁸¹ Samed Ağaoğlu, "Küçük Sanat Davası", Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferanslar Serisi:5, s.23-24.

¹⁸² C.H.P. Programının Hükümetçe Tahakkuk Ettirilen Kısımları Hakkında Rapor, s.53-54. Ulus, "Türkiye iş başında", Cumhuriyet Bayramı İlävesi, 29.10.1941, s.7.

bir küçük sanat ülkesi olmasına rağmen Türkiye'deki kanunların hiçbirisinde eksik dahi olsa bir küçük sanat ve sanatkâr tanımı getirilmemiştir. Bütün tanımlamalarda, küçük sanat, ev sanayii ve el sanatları gibi kavramlar karışık bir şekilde ve genellikle birbirlerinin yerine kullanılmakta ve genel bir tabir olarak da esnaf sözcüğü tercih edilmektedir. Çalışma şartları açısından bakıldığında da, olumsuz bir manzarayla karşılaşmaktadır. Sağlıklı bir çalışma altyapısının bulunmamasının yanı sıra, ortalama ücretler son derece düşüktür ve çırak, kalfa ve usta ilişkileri yokolma seviyesine yaklaşmaktadır. Bu tablonun etkisiyle, küçük sanat erbabının, meslek düzeni ve hiyerarşisinin bozulması, hammadde tedariki ve satış imkânlarının aracılardan eline bırakılması, kredisiz kalan sanatkârların işçi konumuna sürüklenmesi ve sermaye eksikliği yüzünden daralan üretim hacminin kazançların azalmasına neden olması noktalarında odaklanan haklı şikâyetleri sürmektedir.¹⁸³ Yazar, bu tespitleri yaptıktan sonra yorumunu şöyle aktarmaktadır: "İşte küçük san'atlarımızın içtimai mevkilerinin nedir sualinin bizi vardığı neticeler. İtiraf etmelidir ki, bunlar insanı hüzne sevkedecek mahiyettedirler. Çeşmi bülbülün yaratıcısı olan Türk san'atkârının akibeti bu olmamalı idi."¹⁸⁴

II.Dünya Savaşı öncesi dönemde gerçekleştirilen en büyük hamle ise, hiç şüphesiz Halk Bankası'nın faaliyete sokulmasıdır. Kanun projesinin de önemli ayaklarından birisini meydana getiren bu hamleyle, 1933 yılında kurulan ancak sermaye yetersizliği yüzünden faaliyete geçemeyen Halk Bankası ve Halk Sandıkları, küçük kredi sorununa çözüm getirmek hedefiyle 1938 yılında çalışmalarına başlamıştır. Meclisin 7 Kanunusani 1938 tarihli oturumunda kabul edilen "Halk Bankası ve halk sandıklarının sermayeleri hakkında kanun" başlıklı ve 3331 sayılı yasa ile, 1933 yılında çıkarılmış bulunan Halk Bankası yasasında yer alan Hazine iştirakinin Hazineye mevcut olan tahvillerin satışı ile temin edileceği ve böylelikle iki yüz bin liranın Halk Sandıkları'nın sermayesine ekleneceği belirtilmiştir.¹⁸⁵ Meclis oturumundaki görüşmelerde söz alan Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker, bankanın faaliyete geçiş kararının yarattığı memnuniyeti dile getirmesinin yanında, bu konuda çaba harcayan İktisat ve Maliye Vekilleri'ne teşekkür etmiş ve birkaç sene önce İstanbul'da açılan ve denetimsizlik yüzünden büyük zarara uğrayan Esnaf Bankası'nı örnek

¹⁸³ Samed Ağaoğlu, "Küçük Sanat Davası", Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferanslar Serisi:5, s.12-13, 21-22. Küçük sanatkârların benzer şikâyetleri Remzi Saka tarafından kaleme alınan Türkiye kooperatifçiliği konulu kitapta da yer almaktadır. Bkz., Remzi Saka, Türkiye Kooperatifçilik Siyaseti, İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1943, s.152.

¹⁸⁴ Samed Ağaoğlu, "Küçük Sanat Davası", Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferanslar Serisi:5, s.23-24.

¹⁸⁵ Düstur, Üçüncü Tertip, C:19, Teşrinisani 1937 –Teşrinisani 1938, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1938, s.314.

vererek, Halk Bankası işlemlerinin sıkı bir denetim altında tutulmasını talep etmiştir.¹⁸⁶ Bu yasanın kabulünün ardından, 5 Eylül 1938'de Ankara Halk Sandığı'nın açılmasıyla Halk Bankası ve Halk Sandıkları resmi olarak faaliyete geçmiştir.¹⁸⁷

Halk Bankası'nın çalışmalarına geç de olsa başlaması, şüphesiz küçük sanayi kredileri adına olumlu bir gelişmedir. Buna karşılık, bankanın başlangıç dönemindeki faaliyetlerinin umulan düzeye erişemediği bazı yorum ve araştırmalardan anlaşılmaktadır. CHP iktidarının Ticaret Vekili Cezmi Erçin, 27.05.1939 tarihindeki bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada, risk unsuru sebebiyle büyük bankaların rağbet etmediği küçük kredi sahasına birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devletin ağırlığını koyduğunu ve bu doğrultuda Halk Sandıkları'na kredi ve tüketime kredisi verme görevinin yüklendiğini belirtiyor¹⁸⁸ ve başarıya ilişkin olarak şunları söylüyordu:

“Sandıklar her iki kredi muamelesini de, istenildiği gibi, temin edememektedirler. Büyük bankalarda cari usul ve merasim dairesinde bu sandıkların yürütülemeyeceği anlaşılmıştır. Küçük kredi için meslek ve sanat teşekküllerinin müzaheretine ihtiyaç vardır. Bizde henüz bu teşekküller vücut bulmamıştır. Küçük sanatlar projesi tekemmül eder ve meriyet mevkiine geçerse orada mevzubahs mecburi birliklerden istifade olunabilir. Sandıkların istihlak kredisi ile işigali ise tefecilikle mücadelenin iktisadi silahı olarak ele alınmıştır. Sandıklar bu günkü mevzuat ve faaliyetleri ile bu vazifeyi de henüz yapacak bir halde bulunmuyorlar. Hazinesinin ceman 1200000 lirasının bağlı olduğu bu müesseseleri faydalı bir halde çalıştırabilmek için lâzım gelen tertibatı biran evvel almak istiyoruz.”¹⁸⁹

Daha önce sözü edilen küçük sanatlara ait kitabında Samed Ağaoğlu, Halk Bankası'nın salt küçük sanat erbabına kredi aktarmaktan öte bir çeşit halk kredisi dağıtan bir finans kurumu kimliğiyle tasarlanmış olmasının, işletmenin sınırlı sermaye yapısıyla birlikte düşünüldüğünde küçük sanatlara yapacağı yardımı son derece azaltacağını vurgulamıştır.¹⁹⁰

Remzi Saka da, Türkiye kooperatifçiliğini ele aldığı kitabında Ağaoğlu'nun fikirlerini paylaşan bir tavır sergilemektedir. O güne kadarki

¹⁸⁶ TBMM ZC, Devre:V, C:22, İnikat 29, Ankara: TBMM Matbaası, 1938, s.146.

¹⁸⁷ Ayın Tarihi, Sayı:58, 1-30 Eylül 1938, s.11-13. Ulus, “Halk Bankası”, 15'nci Yıl İlavesi, Ankara: 29.10. 1938, s.77.

¹⁸⁸ TBMM ZC, Devre:VI, C:2, Ankara: TBMM Matbaası, 1939, İnikat 19, s.334.

¹⁸⁹ Aynı Eser, s.335.

¹⁹⁰ Samed Ağaoğlu, Küçük Sanat Meseleleri, Türkiye'de ve Başka Yerlerde, s.145. Yazar, bir yıl sonra verdiği küçük sanatlarla ilgili konferansta da, bankanın işleme tarzında yapılacak değişikliğin yararlı olacağını söylemiştir. Bkz., Samed Ağaoğlu, “Küçük Sanat Davası”, Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferanslar Serisi:5, s.23.

süreçte, Halk Bankası'nın Ankara ve İstanbul olmak üzere iki sandık kurduğunu, bu sandıkların da Denizli, Kastamonu, Gaziantep ve Bursa gibi belli başlı küçük sanat merkezlerinde şubeler açtığını aktaran Remzi Bey'e göre, bu şubelerin dokuma kooperatiflerinin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayabildiklerine dair sayısal veriler henüz bulunmamaktadır. Öte yandan, önemli küçük sanat şubelerinin olduğu bölgelerde de henüz Halk Sandıkları veya şubeleri açılabilmiş değildir.¹⁹¹ Yazar, bu saptamalarının ardından mevcut koşullardaki sıkıntıyı şu sözleriyle somutlaştırmaktadır:

“Küçük sanat kredisi; İstihsal ve teçhiz kredisile başlar. Bu ihtiyaç bugün için tamamile açıktadır.

Halk Bankası bugün için; küçük sanat kredisinin sadece ticari cephesinde yer almış görünüyor. Küçük sanatkârı mürabahacının ve tefecinin tabiiyetinden kurtarmak elbette vazifelerin önemlisidir.”¹⁹²

Başlangıç döneminin rakamsal verilerini, Ulus gazetesinin verdiği Cumhuriyetin on altıncı yıl ilavesinde bulabiliriz. Yapılan yoruma göre, Ankara ve İstanbul'da açılan Halk Sandıkları'nın faaliyetleri kısa zamanda büyük bir gelişim kaydetmiş ve Halk Bankası, Eylül 1939 sonu itibarıyla sandıklara 152.404 liralık kredi aktarmıştır. Buna karşılık, Ankara Halk Sandığı küçük ticaret ve sanayi erbabına 166.305 liralık kredi verirken, bu oran İstanbul Halk Sandığı hesabına 160.851 lira miktarında gerçekleşmiştir. Belirtilen ilerleme düzeyine karşın, düşünülen seviyenin henüz yakalanamadığı olgusuna da şu açıklamayla yer verilmiştir:

“...bu rakamlar hassatan küçük sanatlara ve ticarete verilen kredilerden beklenen seviyeyi henüz bulmamıştır. Vazifesinin ehemmiyetini müdrük olan banka, küçük krediyi, küçük sanat ve ticaretin mesleki ihtiyaçlarını muvaffakiyetle karşılayabilecek surette genişletmek azmindedir.”¹⁹³

Bu konuda, 1939 yılındaki CHP Kurultayı'nda kabul edilen programın gerçekleşme boyutunu irdeleyen resmi belgeden de faydalanabiliriz. Bu değerlendirmenin kredi kısmındaki açıklama, özellikle kredi faizlerinde 1938 tarihinden itibaren kayda değer düşüşlerin yaşandığını aktarmaktadır. Halk Bankası'nın faaliyet bilgileri açısından da, sandıkların çalışmalarını sürdürdükleri kaydedilmekte ve geleceğe ilişkin:

“Halk sandıklarının adedi gittikçe arttırılacak ve bu suretle memleketimizde küçük kredi ihtiyacını karşılayan tam bir sistem vücade

¹⁹¹ Remzi Saka, Türkiye Kooperatifçilik Siyaseti, s.201.

¹⁹² Aynı Eser, s.202.

¹⁹³ Ulus, “Halk Bankası ve Halk Sandıkları”, 16'ncı Yıl İlavesi, Ankara: 29.10. 1939, s.6.

getirilmiş olacaktır. Bu mühim ihtiyacın tatmini hususunda Devlet, Halk Bankası ve Halk Sandıkları sistemine geniş mikyasta yardımda bulunmaktadır.”¹⁹⁴ açıklaması verilmektedir.

Son olarak, gerek yukarıdaki sözlerin gerçekleşme boyutunu görmek, gerekse son bir tespit yansıtmak için Cumhuriyet Fermanı’nın Türkiye’de Sanayi Kredisi isimli araştırmasına bakarsak; yazar Halk Bankası’nın 1949 yılına kadarki faaliyetlerini mali bakımdan incelemiş ve kredi alanıyla ilgili şu saptamayı yapmıştır:

“...Halk Bankasına ait olan bu maddi bünye, onun her şeyden evvel küçük esnaf, tacir ve san’atkâra sadece kısa vadeli ve mahdut ölçüde kredi verdiğini göstermektedir. Bu vaziyet, daha ziyade bir ticaret bankasının bünyesini andırmaktadır. Sabit yatırımlar içinde büyük bir yer işgal eden iştirakler ise, tamamen bankanın Halk sandıklarına yapmış olduğu mali iştiraklerdir. Netice olarak, banka halen mahdut ölçüde işletme kredisi vermekten başka bir şey yapmamaktadır.”¹⁹⁵

SONUÇ

1936 yılının sonlarına doğru gerçekleştirilen El İşleri Sergisi ve Küçük Sanatlar Kongresi, küçük sanat kesimi adına olduğu kadar Türkiye ekonomisi bağlamında da önemli bir noktayı temsil etmektedir. Ülke ekonomisinde sayısal bir ağırlık taşımalarına karşın, sanat erbabının kredi, teşkilatlanma ve eğitim gibi temel problemlerine o zamana dek kısmi uygulamalar bir kenara bırakılırsa kalıcı çözümler üretilmemiştir. Mevcut piyasa ve kaynak koşulları ortamında, sanatkârların kendi çabaları da son derece yetersiz kaldığından, çözüm arayışları devlet merkezli olmuş ve yönetim sanayileşme hamlesi sırasında küçük sanayinin sorunlarına da ciddi biçimde eğilmeye başlamıştır. Bunun gerisinde, devletçilik ilkesiyle beraber küçük sanatların ekonomik sıkıntılarını sağlıklı şekilde gidermek amacı olduğu kadar, büyük sanayi hamlesinin altyapısını güçlendirme ve olası sosyal çatışmaları önleme fikrinin de rol oynadığını görmekteyiz. Hatta, uzun dönemli projeksiyon gözönüne alındığında, sanat kesiminin de dahil olduğu tüm çerçevenin bu son iki hedef kapsamında çizilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu açıdan, küçük sanat kesimi üzerinde alınacak kararlar ve yapılacak uygulamalar, bir yandan bu kesimin genel

¹⁹⁴ C.H.P. Programının Hükümetçe Tahakkuk Ettirilen Kısımları Hakkında Rapor, Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası, 1943, s.99.

¹⁹⁵ Cumhuriyet Fermanı, Türkiye’de Sanayi Kredisi, İstanbul. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınlarından No:1, 1951, s.108.

ekonomik tablosunun değişmesine, diğer yandan da büyük sanayinin ilerlemesine ve toplumsal düzenin biçimlenişine etki edecektir.

Bu bağlamda, Cumhuriyet Bayramı sırasında açılan El İşleri Sergisi ile hem sanat örnekleri sergilenecek kamuoyunun ilgisi canlandırılmaya, hem de Türkiye'nin dört bir köşesinden gelen sanatkârların görüş alışverişinde bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Küçük Sanatlar Kongresi ile de, bu hareketliliğin tartışma platformuna taşınarak geleceğe dönük somut kararların alınması hedeflenmiştir. İktisat Vekâleti'nce hazırlanan ve kongredeki tartışmalarla son halini alan kanun projesi, kongre sonucundaki atmosferi yansıtmasının yanında yönetim kademesinin konuya bakışını netleştirmesi bakımından da önemli bir metindir. Kanun projesiyle, ilk kez doğrudan küçük sanatları ele alan bir yasa çıkartılmak istenirken, metin içinde yer alan kredi, eğitim ve vergi muafiyeti gibi başlıklarla acil ekonomik sıkıntılara cevap verilmeye çalışılmış, devlet kontrolü altında mecburi hale sokulan birlik ve kooperatif uygulamalarıyla da, teşkilatlanma konusunu halletme isteğinin yanı sıra muhtemel sınıfsal çatışmaları önleme ve ulusal birlik anlayışını pekiştirme anlayışı ön plana alınmıştır.

Ülke basını, haber ve yorumlarıyla sergi ve kongre çalışmalarının başarılı şekilde gerçekleşmesine doğrudan destek sağlamıştır. Basında çıkan değerlendirmeler, toplumu bilgilendirme amacının dışında sanat kesiminin katılımını artırma ve kamuoyunun ilgisini canlandırma yönünde olmuştur. Ayrıca, sanatkârların şikâyet ve önerileri yansıtılarak sanat kesiminin sesleri duyurulmuş ve somut bazı önerilerle kararların belirlenme sürecine katkı yapılmıştır. Tüm bunlar, basın organlarının, yönetimle toplum arasında bir "köprü" işlevi yaptığını ve bir anlamda iktidarın temel hedeflerini gerçekleştirmesini kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır.

Ne var ki, birçok bakımdan önem atfedilen kanun projesinin 1930'lu yıllarda hayata geçirilmesi mümkün olmamış ve ancak 1943 yılında kısmi bir kanun kabul edilebilmiştir. Bu nedenle, tasarı içinde yer alan maddeler aşama aşama uygulanmaya gayret edilmiştir. Teşkilatlanma düzeyinde, özellikle dokuma kooperatiflerinin kurulmasında belirli bir başarı kaydedilirken, eğitim ve teşvik konularında da başlangıç niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. O dönemde yapılan en önemli teşebbüs ise, 1933 yılında kurulan Halk Bankası ve Halk Sandıkları'na 1938 yılı itibariyle işlerlik kazandırılmasıdır. Bu çaba, her ne kadar II. Dünya Savaşı ortamında beklenen sonuçları getirmemişse de, sanat kesiminin en önemli problemini teşkil eden kredi konusuna yönelik bir bankanın hizmete girmesi gelecek açısından kayda değer bir gelişmedir.

Sonuçta, El İşleri Sergisi ve Küçük Sanatlar Kongresi, sanat kesiminin kronik hale gelen rahatsızlıklarını böylesine geniş bir organizasyonla ilk kez gündeme taşıyan ve bunlara çözüm üretmeyi hedefleyen iki somut adım olarak yorumlanabilir. Bu iki adım, belirli sonuçları ve kazanımları getirmişse de, sanat kesiminin temel problemleri bütüncül şekilde halledilemeden II. Dünya Savaşı ortamına aktarılmıştır.

ÖZET

1936 yılının Ekim ve Kasım aylarında düzenlenen Birinci El İşleri Sergisi ve Küçük Sanatlar Kongresi, küçük sanayi kesiminin ekonomik sıkıntılarına büyük sanayi hamlesi kapsamında çözüm bulma arayışlarını yansıtmaktadır. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında açılan sergi ile küçük sanatlar ülke kamuoyunun gündemine taşınmış, Kasım ayında yapılan kongre ile de sanat kesimine yönelik politikaların belirlenmesine çalışılmıştır. Kongre sonucunda, kapsamlı bir küçük sanatlar kanunu projesi ortaya çıkmışsa da, bu proje o dönemde yasalaştırılamamış ve Halk Bankası'nın faaliyete sokulması dışında somut çözümler üretilmemiştir.

ABSTRACT

The First Handicraft Exhibition and Manufactural Arts Congress which were held during October and November of 1936 reflect the search of solving the problems of manufacture sector in the scope of the great industrial movement. With the exhibiton, which began during the celebrations of Republic Festival, manufactural arts were carried to the concern of the public opinion, and with the Congress, which was held in November, general policies on the craft sector were tried to be determined. Although a detailed project of law on manufacture sector was occurred as a result of the Congress, that project could not been made lawful and the Cogress could not produce any more results except than the making of the People's Bank oparate.

Ek I¹⁹⁶

El işleri ve küçük sanatlar sergisi

Türk sanat zevkinin parlak eserlerini bir araya toplayan sergi, her gün binlerce ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir.

Hergün 11 den 21 e kadar

Dahuliye: Bugün ve satış günü 25 kr.
Başka günler 5 kr.

SERGİDEN MUTLAKA BİR HATİRA ALMALISINIZ

Alt katta satış salonunda her gün satış yapılır. Teshir edilen eşyanın satışına pazartesi başlanacaktır.

¹⁹⁶ Ulus, "El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisi", 30 İkteşrin 1936, s. 5.

Ek II¹⁹⁷

Elişleri ve Küçük Sanatlar Sergisinde

Yüzer lira mükâfatla takdir edilenler

Ankara, 20 (A.A.) — İktisat ve Kâhki birinci elişleri ve Küçük sanatlar sergisi komitesi reisliğinden: Elişleri ve Küçük sanatlar sergisinde nizamnamesi muvafıkla teşkil edilen Jüri heyetince sergiye iştirak edenler-

den aşağıda işi, san'at ve memlekettiyle boğonilen eserlerinin sergideki teşkil numaraları yazılı küçük sanatlar sergisine yüzer lira nakdi mükâfatla takdir edilmişleridir.

San'at şubesi	Eşyanın cinsi	San'atkârın adı	Memleketti	Teşhir. No.
Takîri gümüş şekerlik	Enis Ali Cevahirci Oğlu	İstanbul	1657	
Kakma gümüş oyma	Gülmüşgü Ziya	İstanbul	1925	
Sivama ve öskme gümüş çay takımı	Gülmüşgü Halit	"	3753	
İlidişi işleri zarf	Şaban	"	6743	
Plastik çaya sigara kutusu	Hayrettin	"	3239	
Tornacılık kolye	Halil Usta	"	3486	
Şimşraf etiket ve rozetler	Kadri Avtaç	"	3128	
Tahta üzerine gümüş katma pudra kutusu	Salih Pıçakçı	"	1798	
Ağzılık işleri	Nuri Orancı	"	1560	
Mukavva kutu işleri	Şeker kutusu Sadi	"	814	
Marköteri tablo	Vedat Tunca	"	1762	
Saracıye eğer	Ahmet Kema l	"	2967	
El işlemeleri işlemeli blüz esirgeme	derneği M. Sabri	"	1748	
Sepetçilik hasır koltuk	"	"	2320	
Elişlemeleri örtü	Kızılay	"	563	
Elişlemeleri gümüş sırma işlemeli	Beyoğlu kız san'at mektebi	"	1615	
Ev trikotajı elbise	Müzeyyen Ürer	"	2194	
Şapkaçılık tüylü şapka	Madelet Orhan	"	1385	
Bebekçilik avcı ve köpeği	Zehra Müfit	"	911	
Eldivencilik eldiven	Nazire Galip	"	992	
Kunduraçılık kundura	İsmail Kemal	"	237	
Mücevherçilik altın tabaka	Saran	"	3656	
Tezhip kitap	İsmail Hakir	"	3319	
Çiğçilik elbise	Necmettin	"	3309	
Seramik vaso	Rahmi	Adapazarı	2543	
Elişlemeleri dantel perde	Şahika	Adapazarı	515	
Oyuncak tahta oyuncak	Cevdet Örnek	Ankara	2040	
Üflemeli cam kimya aleti	İhsan	Ankara	3857	
Tiftik eşya blüz	Martakuş	Ankara	317	
Filet kroşe kroşe örtü	Zehra Kum	Ankara	3050	
Tabta oyma işi kapı modeli	M. Neşet	Bursa	1200	
Karton piyer pencere modeli	İsmail	Bursa	3662	
İşleme gal alet	Nimet	Bursa	598	
Filet işleri masa örtüsü	Zehra Yasmi	Edirne	3054	
Kehribarçılık ağzılık	İhsan Özbaylar	Erzurum	3967	
Eskişehir taşı pipo	Ali Osman	Eskişehir	3223	
Hacı Bektaş taşı abajur	Mustafa Usta	Kırıkkale	3378	
Suzale-Maraş işi portmөн Ticaret odası	Hâtice	Maraş	365	
Halkçılık halı	"	Sivas	"	

Noter husurunda bu kırk sanatkar arasında çekilen kura neticesinde ferikâde mükâfatlar aşağıdaki sanatkarlara çıkmıştır:

İsmail Kemal Atatürk mükâfatı 2.000 Lira.

Saran Hükümet mükâfatı 1.500 Lira.

Zehra Kum Ankara mükâfatı 1.000 Lira.

Müzeyyen Ürer 250 liralık mükâfat

İhsan 250 " "

Cevdet Örnek 250 " "

İhsan Özbaylar 250 " "

Beyoğlu K. sanat mek. Halil usta 250 " "

¹⁹⁷ Kurun, "El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisinde", 21 İkinciteşrin 1936, s. 2.